

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA HISTORIJU

Ljudevit Posavski

(Završni diplomski rad)

Mentor:

Prof.dr.Esad Kurtović

Student:

Evelina Mihaljević

Sarajevo, maj, 2018.

SADRŽAJ

Uvod.....	3
Hrvatske zemlje neposredno prije ustanka.....	7
Karolinški utjecaji u svjetlu arheoloških nalaza.....	21
Identitet Ljudevita i Borne.....	23
Početak ustanka.....	28
Bijeg i smrt Ljudevita Posavskog.....	38
Zaključak.....	42
Literatura.....	44

UVOD

Na početku IX stoljeća hrvatski se narod nalazio između moćnih sila Istoka i Zapada, Bizanta i Franačke, kao „ patuljak među divovima“. Poslije prilično jakog otpora Hrvati su priznali franačku vrhovnu vlast. U to doba (vjerojatno pod franačkim utjecajem) nastaju dvije hrvatske kneževine. Prvi poznati vladari tih kneževina (s početka IX stoljeća) bili su knezovi Ljudevit (u Panoniji) i Bornja (u Dalmaciji). Pobjeda nad Avarima omogućila je Francima stvaranje pogranične Donjopanonske kneževine. Granice ove Donjopanonske kneževine nisu sasvim jasne, jer se ona ponekad naziva kneževinom između Save i Drave, a ponekad se čini da u istu administrativnu cjelinu spada Panonija južno od Drave sa središtem u Sisku i Panonija sjeverno od te rijeke u Blatnom gradu na Blatnom jezeru. Stanovnici ove kneževine nose u savremenim izvorima s početka IX stoljeća imena Panonci. Uključivanje Slavonije u okvire rane hrvatske historije uglavnom se događa u tišini, bez obavijesti, pa čitava razdoblja života u ovoj oblasti jedva poznajemo. IX stoljeće otvara se ustankom Ljudevita Posavskoga i do dolaska Mađara u Panoniju 896. godine poznat je temeljni politički razvitak Međurječja.

Na prostoru od Međurječja do jadranske obale, pojavljuju se oko 800. godine dva prvobitna politička središta, jedno u Hrvatskoj, drugo u panonskom Međurječju. Njihov ulazak u historiju usporedan je, a dijelom i ovisan, o političkom djelovanju dvaju Carstava, Franačkog i Bizantskog. Sukobivši se s Bizantom, dva Carstva su mirom u Aachenu 812. godine podijelila područja vlasti: Bizantu su pripali dalmatinski gradovi, a Franačkoj vlast nad Hrvatskom i Dalmacijom. Aachenski je mir bio kompromis, Franci nisu mogli Bizantincima preuzeti niti prevlast na Jadranu, niti preoteti većinu posjeda uz njegove obale. Sve kasnije akcije Franaka usmjerene prema Hrvatskoj, a bilo ih je uistinu mnogo, bile su poticane ili iz regionalnih središta sjeverne Italije ili iz krajeva oko gornjeg toka Dunava i Rajne. „Životopis Karla Velikog“ je jedino svjedočanstvo o odredbama sporazuma. U tekstu se naglašava ono što su Franci na hrvatskom prostoru dobili (Istra, Liburnija, Dalmacija) a zanemaruju važnost onoga što je ostalo u posjedu Bizanta. Od ključne je važnosti za sudbinu Hrvatske da je nad čitavim hrvatskim teritorijem uspostavljena vlast bilo Franaka, bilo Bizanta, a sklapanje sporazuma trebalo je garantirati stabilnost.

Ljudevit Posavski (817-823) bio je knez Donje Panonije (tzv. Posavske Hrvatske) koji je 819. godine podigao ustanak protiv franačkih vlastodržaca. Ustanak Ljudevita Posavskoga, kneza Donje Panonije, važan je za hrvatsku historiografiju jer je to prvi put u historiji da se spominju vladari koji su nesumnjivo bili hrvatskog porijekla. Iako je završio neuspjehom,

ustanak je nagovijestio slabljenje Bizantskog i Franačkog carstva, u kojima je tada počeo polagan, ali siguran proces raspadanja na manje države. Ustanak je bio širokih razmjera i zahvatio je veliko područje jer su mu se priključili mnogi okolni slavenski narodi. Na strani Franaka, protiv Ljudevita i njegovih saveznika, borio se Borna, knez Dalmacije i Liburnije. Ustanak se pretvorio u dugotrajan sukob, koji je unatoč vojničkim naporima Franaka trajao četiri godine, od 819. do 822. kada je Ljudevit bio primoran napustiti svoje sjedište u Sisku. Ljudevit Posavski i Borna prve su nam poznate ličnosti za koje sigurno možemo reći da su bili vladari hrvatskih zemalja. O Ljudevitovom ustanku zapravo znamo vrlo malo, zbog nedostatka izvora, što uostalom i nije neobično za rani srednji vijek.

Što se tiče historijskih metoda korištenih u radu mogu se izdvojiti hronološki metod, budući da se pisanje temelji na hronološkim događajima, zatim tematski metod. Pri pisanju rada koristimo i kvalitativnu metodu, koja se ogleda u tome da od niza podata, izaberemo one koji su najvažniji.

Istraživačka baština historiografije o hrvatskom srednjovjekovlju bogata je i plodna spoznaja. Razina spoznaje o razdoblju hrvatske historije odražavala je razvoj historijske znanosti, njezino sazrijevanje i postepeno širenje istraživačkih saznanja. Hrvatski srednji vijek jest i bit će vječni, nepresušni izazov novim istraživanjima. Nekoliko je okolnosti utjecalo na to da se od VIII stoljeća pojavljuju vijesti o hrvatskim krajevima i u zapadnim izvorima. Jedna je ta da s karolinškom renesanskom počinje na evropskom Zapadu analistika kao nova vrsta historiografije. S druge strane, upravo u to doba proširuje se franačka vlast nad alpskim i panonskim odnosno jadranskim Slavenima pa su i ta politička zbivanja dala povoda službenim franačkim hroničarima da upotpune svoje bilješke. Među izvorima za proučavanje karolinškog razdoblja franačke države značajno mjesto zauzima Einhardov Život Karla Velikog.¹ Einhard² je naprotiv, svojim savremenicima poznata ličnost, čovjek blizak događajima i osobama koje opisuje. Einhardovi anali iz godine u godinu prate zbivanja na rubu panonskog bazena i na Jadranu. Upravo zbog toga što u razdoblju Ljudevitova ustanka radi na Franačkim analima baš Einhard, možemo pratiti gotovo u svim pojedinostima borbu Ljudevita Posavskoga s franačkim vojskama. U to vrijeme donosi i podatke o politici hrvatskih knezova, naročito Borne, tako da Anali pružaju plastičnu sliku unutrašnjih odnosa između dvije kneževine.

---

¹ U rukopisnim kodeksima djelo se naziva: Vita Karoli, Einhardi Vita Karoli Magnim, Einharti Vita Caroli Magni Imperatoris, Vita Karoli Imperatoris per Eginbardum descripta, Vita et Gesta Karoli Magni.

² Ime autora najčešće je Einhardus ali se javljaju i oblici Einhartus, zatim Ainhardus, Heinhardus, Einhcardus i drugi, a u kasnijim rukopisima Eginbardus, Eginbartus i slično.

Važno mjesto među izvorima zauzima i djelo Konstantina VII Porfirogeneta *De administrando imperio*, koje je posvetio svome sinu nasljedniku Romanu II (956-963) kako bi ga upoznao sa teškoćama na koje će nailaziti kao vladar. U ovom djelu navedeni su podaci o metodama bizantske državne politike prema susjednim narodima, npr: prema Mađarima, Bugarima, Makedoncima, Srbima i Hrvatima. Najzanimljivije je da je car-pisac u djelu sastavio prvu poznatu historiju Hrvata od početka VII stoljeća do 959. godine, dok o drugim narodima donosi samo iscrpne podatke i obavijesti. Ovaj se spis u Evropi u cjelosti prevodio na latinski, engleski, njemački, a u Hrvatskoj je Tomašić prvi preveo cijeli spis na hrvatski.³ U radu su korišteni i priručnici izvora Nade Klaić⁴ i Ferde Šišića⁵ koji daju iscrpne podatke o Ljudevitovom ustanku i širenju kršćanstva među Slavenima.

Osnovu prikaza historije Panonije predstavlja djelo Krešimira Filipeca, koje najavljuje opis historije zemlje i teritorija smještenih južno i sjeverno od rijeke Drave do Save.⁶ Za to područje nema jedinstvenog imena u ranom srednjem vijeku. U pisanim izvorima spominje se tokom IX stoljeća kad je počelo njegovo oblikovanje u okvirima Franačkog Carstva, a poslije X stoljeća ne samo da se ne spominje nego i drugi pisani izvori su rijetki. Možda bi se navedeni teritorij, u skladu s historijskim izvorima i tradicijom, mogao nazvati Slavonijom, Sclavoni(j)om, sjevernom Slavonijom ili sjevernom Hrvatskom. Hrvatsko kneževstvo, vojvodstvo se u ranom srednjem vijeku u pisanim izvorima također naziva Slavonijom, a isto tako i druge srednjovjekovne države i regije u srednjoj i južnoj Evropi, što možemo zaključiti da je taj pojam prilično neprecizan. Pojmom južna Panonija se u svom radu kao obilježjem teritorija služio Hrvoje Gačanin koji je od novijih autora, s historiografskog stanovišta, najdublje pronikao u probleme navedenog prostora.⁷

Za opći pristup hrvatskoj historiji korištena su djela autora: Tadije Smičiklase,⁸ Ferde Šišića,⁹ Nade Klaić,¹⁰ Vjekoslava Klaića,¹¹ Tomislava Raukara,¹² i Ive Goldsteina.¹³

---

³Tomašićevi prijevodi Porfirogenetovih djela popraćenih njegovim bilješkama nisu do danas ni kritički ocijenjeni. Primjer koji je dovodio u nedoumice mnoge historičare je onaj u kojemu Porfirogenet iznosi kako je Hrvatska u prvoj polovini X stoljeća imala 100 000 pješaka, 60 000 konjanika, 80 većih brodova (sagena) i 100 manjih (kondura).

⁴Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526*. Školska knjiga, Zagreb, 1972.

⁵Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Prvi dio, Zemaljska tiskara, Zagreb, 1914.

⁶Krešimir Filipec, *Donja Panonija od 9. do 11. stoljeća*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015.

⁷Hrvoje Gačanin, *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*, Zagreb, 2011; Nada Klaić, *Pogled na razvitak srednjovjekovne Slavonije (od Ljudevita Posavskog do bune 1573.)* Izdanja HAD-a, 2, 1978.

⁸Tadija Smičiklas, *Povijest Hrvata*, Knjiga IV, Prvi dio, Matica hrvatska, Zagreb, 1882.

⁹Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda od najstarijih dana do godine 1873*. Matica hrvatska, Zagreb, 1916.

¹⁰Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, II izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1975.

¹¹Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, Nakladni zavod, Zagreb, 1972.

Hrvatska srednjovjekovna historiografija je u pokušajima sinteze uglavnom primjenjivala dva konceptijska, metodološka postupka: tradicionalni s težištem na dinastičko-vladarskom nizu i političkom okviru historijskog razvoja (Tadija Smičiklas, Vjekoslav Klaić, Ferdo Šišić) te društveni postupak s regionalnom podjelom hrvatskoga prostora (Historija naroda Jugoslavije, Nada Klaić). *Povijest Hrvatske* Tadije Smičiklasa nije se samo isticala autorovom stilističkom vještinom nego je predstavljala i prvi iscrpni temeljni prikaz hrvatske srednjovjekovne historije u modernoj hrvatskoj medievistici. *Povijest Hrvata* Vjekoslava Klaića nedvojbeno je bila znakom kritičkoga napredovanja hrvatske historiografije. Dakle ta je sinteza, kao i Smičiklasova, objavljena bez znanstvenih bilježaka, ali se njezin tekst strogo oslanjao na riječ vrela. Vjekoslav Klaić je istraživao hrvatsku historiju od početka do XIX stoljeća, obuhvaćajući sve zemlje, u kojima žive Hrvati, pa je tako raspravljao o teritorijalnim problemima Dalmacije, Slavonije, Crvene Hrvatske. *Povijesti* Nade Klaić na novi su način osvijetlile čitavu lepezu zanemarenih ili neprimijećenih pitanja, pokazujući sklonost prema kulturnoj baštini. U djelima je prije svega, primijenjena regionalna podjela hrvatskih zemalja, pa je ključni pojam njihove prostorne i društvene cjelovitosti bio posve zanemaren. Zbog toga je i njihova predodžba o hrvatskom srednjovjekovlju bila nepotpuna.

Šišićevi pregledi, na žalost, nisu doprli dalje od početka XIII stoljeća, ali se smatraju vrhuncima tradicionalne historiografije, čvrsto utemeljeni na analitičkim zaključcima izvorne građe. Njegova *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* predstavlja iznimno djelo, kako po svojoj koncepciji, tako i po kvaliteti, svrstavajući ovog autora u red vrhunskih evropskih historičara. Njome je hrvatska historiografija dobila svoju prvu znanstvenu sintezu. Ona je i danas najcjelovitiji prikaz političke historije Hrvata u ranom srednjem vijeku, koja je pisana na temelju odličnog poznavanja izvora.

Knjiga Ive Goldsteina *Hrvatski rani srednji vijek* predstavlja prvi pokušaj prikazivanja i tumačenja hrvatskog srednjovjekovlja nakon gotovo četvrt stoljeća, koliko je proteklo od knjige *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* Nade Klaić. Goldstein je stvorio periodizaciju zasnovanu na smjenjivanju razdoblja kriza i konjunktura, određenih ne samo političkim činiteljima, nego i društvenim i ekonomskim. Uz Nadu Klaić, njegova je koncepcija ranog srednjeg vijeka najrazrađenija i najjasnija, bez obzira na to što se s njom ne bismo uvijek složili. Uprkos njihovoj starosti mora se priznati da su pristupi Vjekoslava Klaića i Ferde Šišića dosta iscrpniji i sveobuhvatniji o pregledu hrvatskog srednjovjekovlja.

---

¹² Tomislav Raukar-Budak Neven, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb, 2006; T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje-prostor, ljudi, ideje*. Školska knjiga, Zagreb, 1997.

¹³ Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995.

Hrvatske zemlje neposredno prije ustanka

Važna činjenica, o kojoj treba voditi računa u razlaganju o bitnim smjernicama rane hrvatske historije, pored geomorfoloških preduvjeta, jest osjetljivost geopolitičkog smještaja hrvatskog prostora. U ranom srednjem vijeku nije postojala jedinstvena hrvatska država, već su hrvatske zemlje obuhvaćale tri cjeline, svaka sa svojim posebnostima, kako prirodnim tako i gospodarskim. Te tri regije su: srednjovjekovna Slavonija – nizinski prostor od Gvozda, Kupe i Save na sjeveru, sve do Drave, srednjovjekovna Hrvatska – krševit brdski prostor od Gvozda do Jadrana, te srednjovjekovna Dalmacija koja je obuhvaćala stare bizantske gradove i njihovu neposrednu okolicu s istočnojadranskim otocima.¹⁴ Starija historiografija naglašava da je zatečeno stanovništvo najvećim dijelom živjelo bez razvijenih oblika društvenog života, nedostajale su uređene društvene hijerarhije oslonjene na posjedovanje zemlje, nije bilo cjelovite crkvene organizacije. Ovi oblici društvene organizacije raspali su se, i po svemu sudeći, nestali početkom VII stoljeća, nakon avarskih oružanih pohoda.

U IX stoljeću raznolikost hrvatskog prostora bila je vrlo izražena, jer je proces njegova spajanja u jedinstvenu političku cjelinu tek započeo, zatim uticaj sila Bizanta i Franačke („Istoka“ i „Zapada“), kao i unutrašnje razlike među stanovništvom triju cjelina hrvatskog prostora nisu ni izbliza bila nadvladane. Put do stvaranja većih političkih jedinica bio je dugotrajan i mučan iz više razloga. Prije svega, priroda je negativno djelovala na pokušaje stapanja manjih jedinica, jer su uvjeti za zemljoradnju u planinskim predjelima bili teški, tako da su obradive površine predstavljali otoci u beskrajnom moru šuma i močvara.¹⁵ S druge strane ekonomska osnovica nije bila čvrsta, trebalo ju je ojačati i zato se traži pomoć izvana. Međutim treba napomenuti da je uticaj Bizanta i Franačke bio manji na prostoru Panonije, koja je očuvala vrlo malo romanske baštine i koju je nakon pada Avarskog Kaganata napustila većina stanovnika, nego u Dalmaciji koja je bila jedina kopnena tačka Franačke i Bizanta i u kojoj su još važna gradska središta čuvala antičku baštinu. Uticaj Bizanta i Franačke treba preciznije odrediti, dakle postavlja se pitanje šta je to što dokazuje njihov uticaj? U toj analizi trebamo uočiti tri različita nivoa zbivanja: pojedinačan događaj ili kraće vrijeme intezivnog događanja (npr. ratni pohod), drugi nivo karakterišu manji događaji koji čine jedinstvenu cjelinu, koji traju godinama i obično ih nazivamo procesima (proces pokrštavanja), a treći

---

¹⁴ Ivo Goldstein, Povezanost hrvatskih zemalja u ranom srednjem vijeku i lokacije bitke na Gvozdu 1097. godine, Radovi zavoda za hrvatsku povijest, broj 27, Zagreb, 1994, 17.

¹⁵ Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, II izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1975, 96.

nivo obuhvata spoznaju koju stanovnici hrvatskih prostora imaju o tome da bilo bizantska, bilo franačka vlast postoji na ovim prostorima.¹⁶

Kada su hrvatska plemena sporazumno s bizantskim carem zauzela staru rimsku provinciju Dalmaciju i jedan dio Panonije, te u njima osnovala više većih ili manjih oblasti, hrvatska historija se razvijala u dva smjera: između plemena na području stare Dalmacije i plemena na području stare Panonije koji su se otimali još uvijek jakoj avarskoj moći.¹⁷ Od plemena na području stare Dalmacije, najuglednije i najmoćnije je bilo ono koje je naseljavalo područje između Zrmanje i Cetine i koje se ponosilo imenom Hrvati. Dakle ti bijeli ili slobodni Hrvati držali su najprostraniju oblast, jer se u njoj u kasnijem periodu spominje oko dvadeset župa. U ovoj se oblasti vrlo rano starješina svih župana ili veliki župan nazivao knezom (latinski dux). Jedan od tih prvih knezova bio je Porga.¹⁸ Stanje hrvatskih plemena na području stare pokrajine Panonije bilo je dosta nepovoljno iz više razloga. Prvo se nisu mogli održati prema mnogobrojnim slavenskim doseljenicima, a drugo mnogo jada su im zadavali divlji Avari. I oni Hrvati, na području Slavonije, mnogo su stradali od Avara kojima su morali plaćati danak i u vojsci služiti. Upravo to teško robovanje je dojadilo Hrvatima, te su zatražili pomoć sa svih strana.

U VIII stoljeću na zapadu se naglo širila franačka država. Franci u neposredno susjedstvo Dalmacije dolaze u posljednjim desetljećima VIII stoljeća. Po zauzimanju sjeverne Italije i svrgavanju langobardskog kralja Deziderija, Karlo Veliki se proglašava i kraljem Langobarda 774. godine, dvije godine potom svome kraljevstvu pripaja i Furlaniju, a ubrzo na red dolazi i Istra.¹⁹ Kako ni Karlo ni Konstantinopolj nisu htjeli sukobe, tadašnja bizantska carica Irena, koja vlada umjesto maloljetnog sina Konstantina IV, želi postići mir njegovom ženidbom s Karlovom kćerkom. Premda tačna godina franačkog osvajanja Istre nije poznata, u historiografiji se najčešće navodi 788. godina.²⁰ Indicije o nešto ranijim franačkim akcijama u tome smjeru pruža pismo pape Hadrijana I. Karlu Velikom, datirano 778. godine u kojemu se spominje slučaj istarskoga biskupa Mauricija, kojega je sam Karlo bio poslao u Istru. Detaljne okolnosti Mauricijeva dolaska i djelovanja u Istri na žalost nisu poznate, na kraju je

---

¹⁶ Ivo Goldstein, O naravi bizantske prisutnosti na istočnojadranskoj obali 6-12 stoljeća, Radovi IHP 24, 1991, 5-12.

¹⁷ Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, Nakladni zavod, Zagreb, 1972, 61.

¹⁸ On je stolovao u kneževskom dvoru u Bihaću, gdje su mnogo puta boravili bjelohrvatski knezovi, iako su imali i drugih dvoraca u svojoj blizini. Ne može se pouzdano, ni u cjelini, ni u pojedinostima, prikazati hrvatska historijska situacija i razvitak u VII i VIII stoljeću, stoga se u starije doba nastojalo popuniti tu prazninu.

¹⁹ Neven Budak, Karlo Veliki: Karolinzi i Hrvati, Split, 2001, 42-46. Ivo Goldstein, Hrvatski rani srednji vijek, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995, 140.

²⁰ Neven Budak, Prva stoljeća Hrvatske, Hrvatska sveučilišna naklada, Split, 2006, 15; Ivo Goldstein, Hrvatski rani srednji vijek, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995, 142.

od strane bizantskog stanovništva u Istri, kažnjen oslijepljivanjem i protjerivanjem.²¹ M. Ančić taj čin tumači kao posljedicu straha lokalnog stanovništva od susjednih Franaka, a Mauricija osobom koja je trebala utrti put franačkom osvajanju Istre. Kada su Franci osvojili Italiju, pokorili Bavarce i Slovence, postali su izravni susjedi Avara i Hrvata. U nastojanjima franačkog vladara da proširi svoju vlast do Dunava, dakle do granica nekadašnjeg Rimskog Carstva, izbija rat s Avarskim kaganatom koji se vodio u dva maha i to 791. i 795-796. godine.²² Bojeći se Karlove osvete, Avari šalju u Worms poslanstvo kako bi mirnim putem riješili pitanje granica, ali bezuspješno. Jedan od glavnih ciljeva rata protiv Avara bilo je rušenje sistema moći koji su Avari izgradili tokom više od dva stoljeća upravljanja. Franački vojni pohod protiv Avara 791. godine odvijao se u dva smjera, sjevernom i južnom. Dvije sjeverne vojske koje su činile glavninu franačkih snaga, predvođene Karlom Velikim, kretale su se duž Dunava, dok je južnom vojskom upravljao Karlov sin Pipin. Možemo pretpostaviti da je glavni cilj južnog prodora bio iskušati jačinu protivnika i zavarati ga u vezi s glavnim pravcem nadiranja, dok se s druge strane nastojalo učvrstiti franački položaj u pograničnim područjima.²³ Ovaj pohod je oslabio, ali nije uništio Avarski kaganat a posljedica toga bilo je pridobijanje slavenskog kneza Vojnomira franačkoj strani.

Šta se dalje dešavalo nakon neuspjeha Franaka 791. godine nije nam poznato, sve do 795. godine kad su Karlu Velikom na rijeci Labi pristupili poslanici avarskog Tuduna, te mu objavili da se tudun hoće predati i svoju zemlju ustupiti Francima i sa svim svojim ljudima primiti kršćanstvo.²⁴ Tim činom bila je predana čitava avarska država pod carsko vrhovništvo, pa tako i hrvatski prostori u Panoniji. Nije posve jasno šta je dovelo do toga. Možda je rat trajao predugo, možda su neki avarski podanici smatrali da treba naći neko drugo rješenje, a s druge strane je jedan dio avarskog vodstva bio nezadovoljan neuspjehom u dugogodišnjem ratovanju s Francima. Možda se tu već otvaraju pitanja Slavena koji su vjerovatno, upadima franačke vojske trpjeli najveću štetu iz razloga jer su živjeli sjedilačkim načinom života u utvrdama te su se, pretežno bavili ratarstvom. Dakle možemo zaključiti da se njihova zemlja nalazila prva uz granicu te je samim time bila prva na udaru. Teško je reći ko je bio tudun koji je pristupio franačkom kralju na rijeci Labi. 795. godine u unutrašnjim

---

²¹ Ante Milošević, Hrvati i Karolinzi (Rasprave i vrela), Katalog izložbe, Split, 2000, 271.

²² Trpimir Macan, Povijest hrvatskog naroda, Školska knjiga, Zagreb, 1999, 18.

²³ Hrvoje Gračanin, Silvija Pisk, Sjeverozapadna Hrvatska u ranome srednjem vijeku, Matica hrvatska, Zagreb, 2015, 351.

²⁴ Krešimir Filipec, Donja Panonija od 9 do 11 stoljeća, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 56.

avarskim sukobima ubijeni su kagan i jugur.²⁵ To su iskoristili Franci i pokrenuli južnu vojsku na čijem je čelu bio grof Erik²⁶ i do 796. godine uništili su avarsku moć. U pokoravanju Avara sudjelovao je Vojnomir iz razloga što je mogao vojsku dovesti do odredišta i poslužiti kao osoba za vezu sa tamošnjim slavenskim stanovništvom. Franačku vlast najprije su priznali Hrvati između Save, Drave i Dunava, a oni između mora, Raše u Istri, Vrbasa i Cetine tzv. Dalmatinski Hrvati tek oko 803. godine.²⁷

U tom je periodu, 797. godine Karlov sin Pipin, poduzeo i jedan pohod na Slavene u kojemu su na njegovoj strani sudjelovali i Bavarci i Langobardi. Premda u izvorima nije tačno navedeno gdje su se ti Slaveni nalazili, prema nekim autorima ova bi se vijest mogla odnositi na Hrvate, budući da su upravo oni bili Pipinu i Langobardima najbliži nepokoreni Slaveni. Avari su 799. godine u Trsatičkoj Liburniji ubili markgrofa Erika.²⁸ Tu nam vijest donose i Einhardovi anali.²⁹ Markgrofa Erika vjerovatno su dočekali negdje uz liburijsku obalu i uz Lovornu goru, moguće je da je riječ o nekom brdu iznad Rijeke i Trsata, jer i sam Trsat nije udaljen ni kilometar od obale, što bi se na neki način moglo podudariti sa izvorom jer se spominje i brdo, i obala, i Tarsatica. Spominje se zasjeda i spominje se da je ubijen samo Erik, ali to se može tumačiti i drugačije. Dakle često se u izvorima spominje samo zapovjednik. Erikov prelazak tim putem, kroz Liburniju, tumači se kao jasan pokazatelj franačkog interesa za širenje dalje na jugoistok ili čak kao otvoreni napad na hrvatsko područje.³⁰ Vojvoda Erik je ratovao od rijeke Drave i Dunava na sjeveru do Jadranskog mora na jugu. Na osnovu dostupnih izvora ne možemo znati koliki je uspjeh imao i šta je u njegovo doba obuhvatala franačka vlast. Rat se nastavio sve do 803. godine kad je napokon bio okončan porazom Avara u zapadnom i središnjem dijelu Avarije. Te godine u Avariju je poslana vojska pod zapovjedništvom prefekta Audulfa i markgrofa Verinharija, gdje je car Karlo Veliki primio tuduna, prvaka Panonije, a s njim su došli mnogi Slaveni i Avari. Taj podatak nam je veoma važan iz razloga što se spominju Slaveni uz Avare, što pokazuje da su oni zajedno s Avarima

---

²⁵ To je kraj „dvostrukog kraljevstva“ među Avarima. Prvi puta su se Caganus et Iugur princeps Hunorum u izvorima spomenuli 782. godine kad su poslali darove Karlu Velikom. Hrvoje Gračanin, Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća), Zagreb, 2011, 152-154.

²⁶ On je kao pouzdanog vodiča koji je poznao put između Dunava i Tise pronašao u Vojnomiru, pa je on u njegovo ime vodio vojsku. U izvorima nije zabilježena Vojnomirova funkcija ili status, ali sigurno je bio velikaš ili trgovac koji je poznao puteve po Avariji. U starijoj hrvatskoj historiografiji se smatralo da je bio jedan od Ljudevitovih prethodnika ili knez u gornjem Posavlju, što je teško dokazivo. Krešimir Filipec, Donja Panonija od 9 do 11 stoljeća, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 58-59.

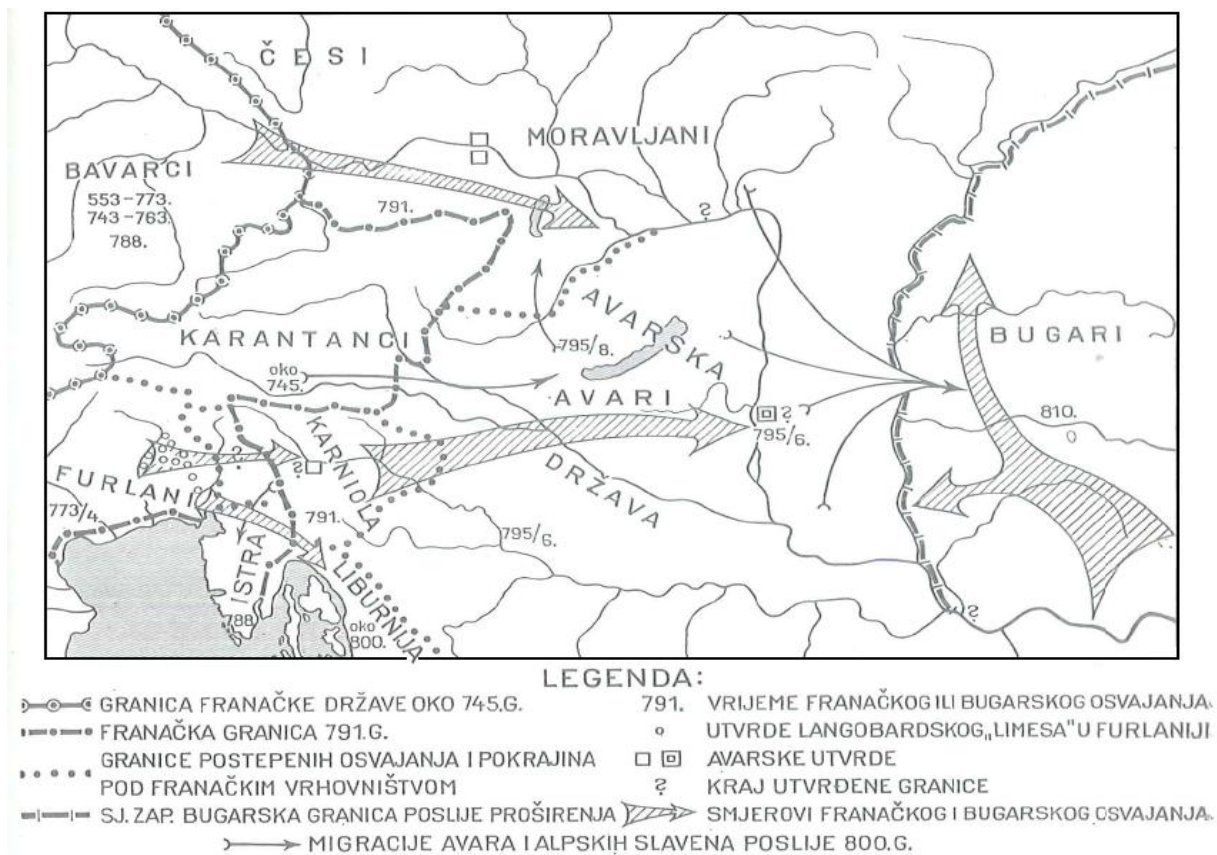
²⁷ Lovre Katić, Pregled povijesti Hrvata, Redovno izdanje matice Hrvatske, Zagreb, 1938, 23.

²⁸ Tadija Smičiklas, Povijest Hrvata, Knjiga IV, Prvi dio, Matica Hrvatska, Zagreb, 1882, 165.

²⁹ „...Eodem anno gens Avarum a fide, quam promiserat, defectit, et Ericus dux Foroiulensis post tot prospere gestas res iuxta Tharsaticam Liburniae civitatem insidiis oppidanorum oppressus est, et Geroldus comes, Baioriae praefectus, commisso contra Avars proelio cecidit...“ Einhard, Vita Caroli Magni, 799 godina.

³⁰ Neven Budak, Prva stoljeća Hrvatske, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994, 15.

pružali Francima otpor, a ne da su mirno dolazili pod njihovu vlast. To bi se moglo protumačiti i težom da su Slaveni postali politički čimbenik koji su Franci sve više uvažavali, ili s druge strane da su ih franački ljetopisci počeli prepoznavati, što je bilo zaista teško nakon stotinu godina zajedničkog suživota. Miješanjem su vjerovatno preuzeli jezik, ali i kulturu i običaje. Dakle Slaveni, zajedno s Avarima, sudjeluju u ustancima, pa je iz tog razloga vrlo vjerovatno da je većina Slavena i dalje bila protiv uspostave franačke vlasti.

Slika. 1. Franačka osvajanja do kraja VIII stoljeća

(Preuzeto: Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, 1975, 169.)

Za hrvatske je zemlje IX stoljeće bilo vrijeme razvoja, kada se Hrvatska integrira u evropske političke, kulturne, pa čak i gospodarske tokove, drugim riječima u evropski civilizacijski krug. Bizantsko se carstvo aktivnije angažira na hrvatskom prostoru osobito na Jadranu. U vrijeme prodora franačke vlasti na ove prostore bizantski car Nikefor, koji nasljeđuje caricu Irenu, šalje Karlu poslanstvo za uspostavu mira, kojeg bi Karlo prihvatio jedino pod uvjetom da mu pripadnu Istra i hrvatska kneževina, a Nikeforu Venecija te gradovi Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik i Kotor, kao i otoci Krk, Rab, Cres i Lošinj. Krunidba Karla Velikog 800. godine u Rimu za cara potakla je dramatične promjene: Bizant nije priznavao novoga cara, i sukob na ideološkom i vojnom planu bio je neizbježan.³¹ Zbog bizantske nadmoći na moru, ali i franačke snage na većem dijelu jadranskih obala, rat je bilo nemoguće dobiti pa zaraćene strane pristupaju pregovorima. Bizantu je trebao mir na Zapadu kako bi mogao nesmetano povesti rat protiv Bugara, a Karlo se nadao da će mu Bizant konačno priznati carski naslov.³² Pitanje vrhovništva nad Hrvatskom riješeno je mirom u Aachenu 812. godine.³³ Mirovne odredbe su potvrđene 814. i 815. godine, a 817. godine su dodatno precizno definirane granice između franačkih i bizantskih posjeda u dalmatinskom zaleđu. Car Nikifor je nakon mnogih i slavni pobjeda u provinciji Meziji poginuo, a naslijedio ga je njegov zet Mihajlo I (811-813), koji je u Carigradu primio Karlove izaslanike i po njima potvrdio mir koji je započeo Nikifor.

Karlo Veliki se mirom u Aachenu morao zadovoljiti Istrom i hrvatskim kopnom, a Venecija, Zadar, Trogir, Split i veliki sjeverni otoci (Krk, Osor i Rab) ostali su u vlasti Bizanta.³⁴ Na taj su način pod bizantskom vlašću ostali glavni dalmatinski obalni gradovi s neposrednim uskim okolnim teritorijem te pojedini istočnojadranski otoci, dok je ostatak teritorija došao pod franačko vrhovništvo s furlanskim markgrofom na čelu.³⁵ Međutim treba naglasiti da nove društvene zajednice nisu bile u punome smislu i formalni dio Franačkoga Carstva, to znači da nisu bile u potpunosti integrirane u administrativnu mrežu Carstva, te se može govoriti o tome kako su te zajednice predstavljale „klijentska društva“, odnosno kako su „samo djelimično pripadale Franačkome Carstvu“. ³⁶ Aachenski je mir za duže vrijeme, čak i

---

³¹ Ivo Goldstein, Hrvati, hrvatske zemlje i Bizant, Filozofski fakultet, Zagreb, 2003, 27.

³² Ivo Goldstein, Hrvatski rani srednji vijek, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995, 146.

³³ Vedran Duančić, Hrvatska između Bizanta i Franačke, Pro tempore, Broj 5, 14.

³⁴ Grupa autora, Historija naroda Jugoslavije, Školska knjiga, Zagreb, 1952, 182; Trpimir Macan, Povijest hrvatskog naroda, Školska knjiga, Zagreb, 1999, 18; Ferdo Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda od najstarijih dana do godine 1873. Matica hrvatska, Zagreb, 1916, 96; Stjepan Antoljak, Pregled hrvatske povijesti, Tisak i Naklada St. Kugli, Zagreb, 1942, 25.

³⁵ Ivo Goldstein, Bizant na Jadranu, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1992, 152-158.

³⁶ Mladen Ančić, Franački i langobardski utjecaji pri stvaranju i oblikovanju hrvatske kneževine, Starohrvatska prosvjeta, Svezak 43, Zadar, 2016, 220.

za nekoliko stoljeća unaprijed, odredio interesne sfere. „Život Karla Velikog“ je jedino svjedočanstvo o odredbama sporazuma. U tekstu se naglašava ono što su Franci na hrvatskom prostoru dobili (Istra, Dalmacija) a s druge strane zanemaruju važnost onoga što je ostalo u posjedu Bizanta. Od ključne važnosti je da je nad čitavim hrvatskim teritorijem uspostavljena vlast bilo Franaka, bilo Bizanta, a sklapanje sporazuma trebalo je garantirati stabilnost.³⁷ I poslije mira u Aachenu nisu riješena sve sporna pitanja između Franaka i Bizanta, posebno pitanje zemlje koju su bizantski gradovi posjedovali u svom zaleđu, tj. na području koje su držali Hrvati.³⁸ Bizant je nastojao da osigura stanovništvu plodnu zemlju van gradskih zidina, a Franci su nastojali da posjed ograniče gradskim zidinama. Godine 814 umire car Karlo Veliki, a nasljeđuje ga sin Ludovik Pobožni.

Do tada, odnosno u izvorima koji prenose i opisuju navedena događanja iz kasnog VIII i početka IX stoljeća, spominju se isključivo veće identitetske kategorije: Dalmati(ni), Romani i Slaveni. Neven Budak predlaže tri razloga za takvu klasifikaciju. S jedne strane bi bio mali interes karolinških pisaca za situaciju u Dalmaciji u to vrijeme, sve do ustanka donjopanonskog kneza Ljudevita. Činjenica da su svi karolinški autori bili pod snažnim utjecajem klasičnog učenja i stoga upotrebljavali samo klasična imena, uz Slavene kao jedinu iznimku. Dok na trećem mjestu predlaže mogućnost da dalmatinski Slaveni nisu još bili razvili jasne identitete, jer nisu stvorili političke jedinice veće od osnovnih župa.

Pod franačku vlast su došle obje Panonije, Istra, Liburnija i velik dio Dalmacije, Dacije.³⁹ Tako se Hrvati nakon teških patnji oslobodiše Avara, ali postadoše franački podanici. Čitavo područje Hrvatske bilo je pod nadzorom furlanskog markgrofa, ali je sačuvalo samostalnost na čelu s izbornim knezovima, koje je car potvrđivao. Knezovi su morali pomagati caru vojskom i slati mu darove.⁴⁰ Zauzeti su teritorij Franci podijelili na dva dijela, gdje je rijeka Drava bila granica, te su tako nastale bavarska Istočna marka i Furlanska markgrofija. Bavarska istočna marka obuhvaćala je dijelove Avarskog Kaganata od Karpata do Drave, a Furlanska markgrofija sadržavala je dijelove Kaganata južno od Drave, dijelove nekadašnjih bizantskih posjeda u Italiji (Istra, otoci uz sjevernu Italiju) Hrvatsko kneževstvo i područje nekadašnje rimske provincije Dacije.⁴¹ Teritorij Furlanske markgrofovije bio je podijeljen na dva upravna dijela i u njima su vladali domaće vojvode slavenskog porijekla.

---

³⁷ Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995, 147.

³⁸ Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2007, 42.

³⁹ *...post quam utramque Pannoniam, et adpositam in altera Danubii ripa Datiam, Histriam quoque et Liburniam atque Dalmatiam, exceptis maritimis civitatibus...*

⁴⁰ Grupa autora, *Historija naroda Jugoslavije*, Školska knjiga, Zagreb, 1952, 182.

⁴¹ Krešimir Filipec, *Donja Panonija od 9 do 11 stoljeća*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 73.

Prije svega, riječ je o Dalmaciji, Liburniji i Donjoj Panoniji. Franački su upravitelji imali titulu comesa, duxa, što se prevodi kao grof, vojvoda ili knez. Ponekad se u literaturi ističe da se ta podjela odnosila i na Hrvate,⁴² ali to iz samog dokumenta nije vidljivo. U njemu se, spominje samo Karantanija, te da su se Hrvati u tom trenutku nalazili pokraj istočnih granica franačkog kršćanstva.⁴³ Zbog čega ih Karlo nije spomenuo u ovoj podjeli, kada je već bio pred zaključenjem konačnog mira s Bizantom, po kojem će mu pripasti i Hrvatska? Odgovor je teško dati, pa se može nagađati da nije htio prejudicirati predstojeći sporazum, jer bi se to moglo tumačiti kao vršenje pritiska na Bizant, čime bi zaključenje mira bilo dovedeno u pitanje. Možda se Karlo nadao da će ipak steći i dalmatinske gradove, pa nije žurio s njihovim odvajanjem od zaleđa.

Pobjeda nad Avarima omogućila je Francima stvaranje pogranične Donjopanonske kneževine, kojoj su na čelu stajali domaći knezovi. Panonska odnosno sjeverna Hrvatska ne postoji u onom smislu kako je to definirano u različitim spisima, a pogotovo nije postojala u IX stoljeću. Za X i XI stoljeće naziv bi se mogao primijeniti kao: Pannonia inferior, regnum inter Savum et Dravum, zemlja kojom vlada neki određeni i spomenuti vojvoda (npr. Ljudevitovo, Ratimirovo vojvodstvo). To su područje Željko Tomić i Tajana Sekelj Ivančav u svojim radovima različito opisali.⁴⁴ Spomenuto područje su opisali kao geografski prostor omeđen rijekama, na sjeveru Murom, Dravom, Dunavom, a na jugu Savom. Veliki problem s terminom Donjom Panonijom jest u tome što se u drugoj polovini IX stoljeća u spisu *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* tako naziva teritorij između rijeka Rabe i Drave. Teritorijom Gornje Panonije nazivat će se prostor istočno od rijeke Rabe i istočno od Blatnog jezera, u izvorima poznat kao Pannonia orientalis. Međutim, dolazi do zabune i nerazumijevanja iz razloga što je franačka Donja Panonija, spomenuta u vrijeme Ljudevitove bune, započinjala na granicama antičke sjeverne Italije, obuhvaćala južni dio nekadašnje rimske provincije Sredozemnog Norika, dakle sve do Gornje Mezije i Dacije, odnosno rijeka

---

⁴² Upozoravamo na Šišićevo mišljenje da su Krčka i Osorska biskupija već otprije potpadale pod gradešku patrijaršiju (pripadale su joj, po Šišiću sigurno prije 827. godine a pod Split su potpale 877-879.) te da je krčki biskup zacijelo pokrštavao Hrvate u Liburniji. Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Prvi dio, Zemaljska tiskara, Zagreb, 1914, 176-177.

⁴³ Ferdo Šišić dijeli mišljenje da su Franci pokrštavali Slavene južno od rijeke Drave. Iako izravnih dokaza nema, jedan od tragova djelatnosti akvilejske patrijaršije mogao bi se potražiti u patronimiku župne crkve u Samoboru, koja je posvećena Sv. Anastaziji. U Somboru i okolici postoje još i crkve Sv. Helene, Sv. Ane i Sv. Mihajla. Drugih patronimika u Samoboru nema, a crkva Sv. Anastazije jedina je takva u srednjovjekovnoj Slavoniji. Samobor je kao pogranično mjesto, mogao biti polazna tačka misionara. Isto, 176.

⁴⁴ Željko Tomić, *Arheološka slika međuriječja Mure, Drave, Dunava i Save u svjetlosti materijalnih izvora bjelobrdskeg kulturnog kompleksa*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 1989; Tajana Sekelj Ivančav, *Arheološka slika naselja savsko-dravskog međurječja Hrvatske od 10 do 13. stoljeća*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 1999.

je Drava dijeli od Gornje Panonije.⁴⁵ Različiti izvori, ne uvijek službeni, opisuju teritorij i odabiru njima bliske termine. Tako franački anali dijele Panoniju prema rijeci Dravi: bliži dio opisuju kao Gornja Panonija, a onaj dalji kao Donja Panonija. Naziv Donja Panonija uzet je iz razloga jer se željelo naglasiti da se ne opisuje samo regija, već vojvodstvo oblikovano na temelju franačke uprave s početka IX stoljeća, kako bi se naglasila njena politička i upravna posebnost i kontinuitet.⁴⁶

U geostrateškom smislu Panonija je imala veoma veliko komunikacijsko značenje, jer je bila čvorište važnih puteva u VIII i IX stoljeću prema Bavarskoj, Baltičkom moru, prema Jadranskom (Italija i Dalmacija) i Egejskom moru (dolina rijeke Morave) prema Solunu, Bizantu i Crnom moru (dolinom rijeke Dunava) prema Serdici (Sofiji) i dalje prema Carigradu (Konstantinopolju). Kako bi se kontrolirali ti komunikacijski pravci, pojedini su dijelovi bili bolje utvrđeni. Može se zaključiti da je postojalo više važnih strateških tačaka, čime se osiguravala stabilnost države u Panoniji i s druge strane omogućavala kontrola ili brza intervencija u druge oblasti.

Sa franačkom vrhovnom vlasti, započelo je i širenje kršćanstva među Slavenima. Međutim širenje kršćanstva je nailazilo na poteškoće, jer je veći dio naroda bio protiv nove vjere. Kada je u pitanju krštenje Hrvata ne može se stvoriti potpuna slika o tom procesu. Nepouzdanost izvora je velika da se ne može odrediti iz kojega je crkvenoga središta dolazilo pokršćavanje već i u koje vrijeme. Ta se saznanja zasnivaju na dragocjenim, ali nepouzdanim srednjovjekovnim piscima. To su prije svega car Konstantin Porfirogenet⁴⁷ i splitski arhiđakon Toma.⁴⁸ Od stranih pripovjednih izvora imamo samo podatak u žitijama sv. Ursa.⁴⁹ Ovim životopisom se koristilo nekoliko historičara, među njima i Ferdo Šišić, koji ne poklanja veliku pažnju.⁵⁰ Međutim, Nada Klaić je odbacuje kao sasvim nepouzdanu.⁵¹

---

⁴⁵ Krešimir Filipec, Donja Panonija od 9 do 11 stoljeća, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 18.

⁴⁶ Isto, 20.

⁴⁷ Konstantin Porfirogenet je govorio o pokršćavanju Hrvata i slavenskih plemena na dva mjesta. Najprije u 29 poglavlju : „*Ova plemena, kako kažu, nemaju arhonte već samo starce župane na isti način kao i ostale Sklavinije. Štoviše, većina ovih Slavena ne pokrsti se, nego dugo vremena ostadoše nekršteni. Za Bazilija, kristoljubivog cara, pošalju poslanike tražeći i moleći da nekrštene među njima pokrsti i da budu, kao od početka, podložni carstvu Romeja. Ovaj blaženi i svijetle uspomene car saslušavši ih, posla carskoga predstavnika sa svećenicima i pokrsti sve one koji se kod naprijed spomenutih plemena zatekoše nekršteni*“ Dok u 31 poglavlju koje je posvećeno samo Hrvatima i njihovoj zemlji car govori o pokršćenju drugačije. „*Kad su, kaže car, na zapovijed cara Heraklija Hrvati istjerali Avare da ih zamijene u vlasti i zauzeli njihovu zemlju, car im je poslao rimske svećenike, i od njih načinivši nadbiskupa i biskupa i svećenike i đakone, pokrsti Hrvate: u to vrijeme ovim je Hrvatima bio arhont Porga.*“

⁴⁸ Toma arhiđakon govori o vjerskim prilikama i opisuje dolazak opata Martina, kojeg je papa Ivan, rodnom Dalmatinac, poslao da otkupi zarobljenike od Slavena po Istri i Dalmaciji. Dakle, Toma povezuje reorganizaciju crkve u Dalmaciji i pokršćenje Gota i oba procesa stavlja u isto hronološko doba.

⁴⁹ Ferdo Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Narodne novine, Zagreb, 1925, 308.

⁵⁰ Isto, 308.

⁵¹ Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Školska knjiga, Zagreb, 1975, 193.

Preovladavaju dva osnovna mišljenja kada je u pitanju pokrštavanje Hrvata. Prema jednome, Hrvati su bili pokršteni u VII i VIII stoljeću od strane svećenika koji su djelovali iz dalmatinskih gradova. Drugo mišljenje je da su Hrvate pokrstili franački svećenici u IX stoljeću. Kako bi se bolje razumjela karolinška prisutnost u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, prvo treba spomenuti misionare i njihov doprinos u ovim krajevima jer su oni ti koji prvi otvaraju put zapadnjačkih, odnosno franačkih utjecaja. Jedan od prvih Karlovih poteza nakon osvajanja hrvatskih krajeva bila je njihova podjela između crkvenih središta u Salzburgu i Akvileji kako bi stvorili bolje uvjete za misionarsko djelovanje. Ukupna misionarska djelatnost vodila se iz središta u Akvileji, što je značilo da će gotovo svi misionari koji su širili kršćanstvo biti porijeklom iz sjeverne Italije te da će donositi sa sobom već duboko ukorijenjene tradicije Langobardskog kraljevstva.

Razdoblje intezivnog pokrštavanja Hrvata, započelo je nakon franačkog osvajanja Liburnije i Dalmacije.⁵² Pokrštavanje je bilo praćeno uvođenjem crkvene hijerarhije (svećenici, biskupi, samostani), koja je postala snažan ekonomski i politički faktor, služeći kao oslonac centralnoj vlasti i kao važna veza s Francima i dalmatinskim gradovima.⁵³ Ideja o podvrgavanju Francima činila se boljom od nastavka ratovanja pa zadarski biskup Donat i carski namjesnik Pavao predvode diplomatsku misiju koja pokušava pomiriti zaraćene strane, zastupajući pri tome interese zapadnoga cara. U odnosima crkvenih dostojanstvenika prema franačkim vlastima uočen je jedan problem. Dosada se dolazak izaslanstva Dalmatinaca pod vodstvom zadarskog biskupa Donata i „duksa“ Pavla na Karlov dvor 805. godine⁵⁴ tumačio kao predaja čitave Dalmacije Francima.⁵⁵ Pitanje koje se postavlja da li je Dalmacija tada djelovala kao jedinstvena cjelina? Nije li Donat bio franački čovjek? Ukoliko u zadarskom biskupu Donatu prepoznamo zastupnika franačke politike, onda bismo u zadarskoj crkvi mogli vidjeti ključ kojim su otvorena vrata franačkom misionarenju po Hrvatskoj, a isto tako uvidjeti i razloge osnivanja jakog crkvenog središta u Ninu. Međutim, misija je očigledno imala uspjeha jer Zadar u znak mirenja od Nikefora dobiva moći Sv. Anastazije. Donat i

---

⁵² Neven Budak-Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb, 2006, 59-65; Neven Budak, *Pokrštavanje Hrvata i neki problemi crkvene organizacije*, Filozofski fakultet, Zagreb, 1994, 127-130.

⁵³ Otokar Keršovani, *Povijest Hrvata*, Nakladnik „Otokar Keršovani“, Rijeka, 1971, 14.

⁵⁴ Ivo Goldstein griješi zamjenjujući Donatovo putovanje u Carigrad s onim u Diedenhofen, te zbog toga dovodi u pitanje datiranje tog putovanja, kako su ga iznijeli Rački i Šišić. Ivo Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 153.

⁵⁵ Franjo Rački misli kako se radi o delegaciji Dalmatinaca, stanovnika dalmatinskih gradova, a ne čitave Dalmacije. Međutim, kako tada Hrvatske nije bilo, nego su Hrvati posvemu sudeći priznavali vrhovništvo Bizanta, moglo bi se pomišljati da je zadarska delegacija predstavljala i Hrvate, koji su se tada također podredili Francima.

Pavao kasnije ponovno predvode diplomatsku misiju, ovog puta u Karlovoj prijestolnici u Diedenhofenu te se zahvaljujući njima grad na neko vrijeme otvara i franačkim utjecajima.⁵⁶

Osnivanje Ninske biskupije predstavljalo je važan trenutak u hrvatskoj crkvenoj historiji, jer se tada prvi puta na hrvatskom području organizira crkvena hijerarhija. Ipak je Nin bio središte preko kojega su franački misionari dolazili u Hrvatsku.⁵⁷ Ova misao je opravdana iz razloga što je u Ninu postojala ne samo prva nego i jedina biskupija na hrvatskom teritoriju sve do X stoljeća.

Kada je u pitanju crkvena jurisdikcija, ona nije u Aachenskom ugovoru nigdje spomenuta, pa se postavlja pitanje, da li je političko razgraničenje bilo praćeno crkvenim? Odgovor nam nudi Trpimirova darovnica, odnosno veze što su postojale između hrvatskih knezova i salonitanskog nadbiskupa. Trpimir nadbiskupa naziva kumom, te mu potvrđuje sve posjede na hrvatskom području. Što je još važnije, daruje mu neko zemljište i dodjeljuje prihod desetine s kliškog posjeda (dvora). Takav odnos, kojega zasada nikakva argumentacija nije uspjela osporiti,⁵⁸ jasan je dokaz da je salonitanska nadbiskupija i dalje bila nadležna za središnji dio hrvatske kneževine uprkos političkom razgraničenju.

Najstariji dokaz o pokrštavanju Hrvata je kamena krstionica kneza Višeslava⁵⁹ (nastala vjerovatno između VIII i IX stoljeća), koja je ne samo kršćanski nego i umjetnički spomenik najranije hrvatske historije.⁶⁰ Natpis na krstionici hrvatskog kneza Višeslava: HEC FONS NEMPE SVMIT INFIRMOS, VT REDDAT ILLVMINATOS, HIC EXPIANT SCELERA SVA, QVOD DE PRIMO SVMPSERVNT PARENTE, VT EFFICIENTVR CHRISTICOLE SALVBRIER CONFITENDO TRINVM PERENNE. HOC IOANNES PRESBITER SVB TEMPORE WISSASCLAVO DVCI OPVS BENE COMPOSVIT DEVOLTE, IN HONORE VIDELICET SANCTI IOHANNIS BAPTISTE, VT INTERCEDAT PRO EO CLIENTVLOQVE SVO.⁶¹

---

⁵⁶ Neven Budak, Prva stoljeća Hrvatske, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994, 15.

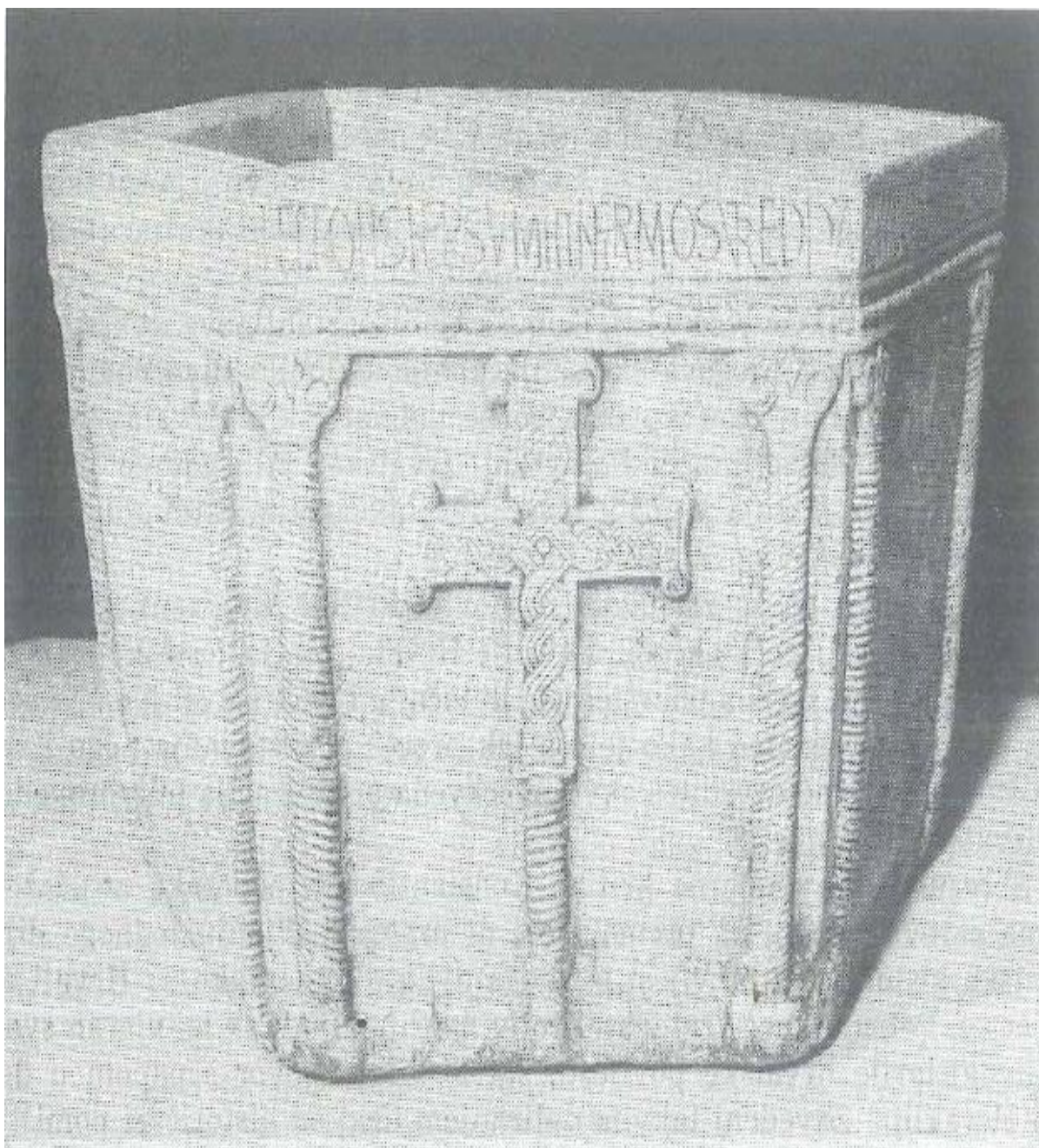
⁵⁷ Isto, 92.

⁵⁸ Mišljenje Nade Klaić o tome da je Trpimir crkvu Sv. Jurja darovao zapravo ninskom biskupu, nije dovoljno argumentirano, niti je uopće dokazano da je ninska biskupija postojala u Trpimirovo doba. Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Školska knjiga, Zagreb, 1975, 236.

⁵⁹ Brojne sumnje u datiranje tog spomenika, kako je istaknuto, nisu toliko utemeljene da bi mogle osporiti njegovu ulogu u pokrštenju Hrvata nakon 800 godina. Krstionica je svjedočanstvo glavnog vala pokrštenja Hrvata. Temeljna poruka njezina natpisa: „Ovaj izvor naime prima slabe da ih učini prosvijetljenima“ bila bi nerazumljiva ako bismo krstionicu datirali u doba kada brojnijega pokrštavanja više nije moglo biti.

⁶⁰ Hrvoje Matković, Na vrelima hrvatske povijesti, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2006, 32.

⁶¹ Ferdo Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije, Prvi dio, Zemaljska tiskara, Zagreb, 1914, 119.

Slika. 2. Višeslavova krstionica

(Preuzeto: Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, 1975, 196.)

† HEC FON S N E S V M I T I N F R M O S V E P P A
I L W I N A T O S H E X P A N S E L E R S V A Q V O D
D R I M S V M P E R V N T P A B N E T E F F I C A N T
R X P I C O L E S A L V B R E C O N F E D O R N V P
H E N N E H O C I O H P R B S B T E P O E V I S S A S
E A V O D I O P S B N E C O P S I T P E V O T E
I N H O N O R V D L E T S C I
I O H S B P T I S F V I N E D T P E O
C L I E N T V L O Q V E S V O

Slika. 3. Rekonstrukcija natpisa s Višeslavove krstionice
(Preuzeto: Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, 1975, 198.)

Franjo Rački je ovu krstionicu pripisivao Višeslavu, a smjestio ga je između Mutimira i Tomislava, dakle oko 900. godine. Međutim po mišljenju stručnjaka, ova krstionica pripada kraju VIII i početku IX stoljeća. Knez Višeslav prvi je hrvatski poznati nam knez, on je dakle prethodnik kneza Borne. Hrvatski historičar Ferdo Šišić ide od pretpostavke, da je Višeslav bio prvi dalmatinsko-hrvatski knez. On kaže: „Prvi poimence nam poznati dalmatinsko-hrvatski knez bijaše Višeslav, kojem je sjedište bilo u Ninu. Prema franačkom vladaru preuzeo je i on, kao i panonsko-hrvatski knez, dužnost da će na carski poziv vršiti vojnu službu“. ⁶² To je uvidjela i hrvatska historičarka Nada Klaić kad kaže: „dosad se Višeslavova krstionica obično ubrajala u najvažnije spomenike ne samo za pokrštenje Hrvata već i za prvu organizaciju političke vlasti“. ⁶³ Iako se Višeslavova krstionica ubraja u najvažnije spomenike hrvatske historije, ipak ni do danas nije riješeno pitanje tko je bio taj knez Višeslav. Čini se da krstionica kneza Višeslava nije samo jedan od najznačajnijih spomenika hrvatske historije za pokrštenje Hrvata, nego je i živi svjedok posljednjeg doseljavanja Hrvata. Činjenica da se na krstionici kralj Višeslav naziva „*dux*“ potvrđuje da je krstionica morala nastati za vrijeme ratnog pohoda Karla Velikog na Avare 791. godine. ⁶⁴ Počevši od širenja pismenosti i novog jezika, tj. latinskog, na kojem se odvijaju obredi nove vjere, kršćanstvo donosi i organizaciju vjernika po franačkom modelu. Najstarije sačuvane isprave hrvatskih vladara, kao i natpisi prvih crkava sagrađenih nakon pokrštavanja, bili su ispisani latinskim jezikom kojega je koristila i razumjela vrlo mala skupina misionara.

---

⁶² Ferdo Šišić, Pregled povijesti Hrvatskog naroda od najstarijih dana do godine 1873. Matica hrvatska, Zagreb, 1916, 88.

⁶³ Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Školska knjiga, Zagreb, 1975, 197-198.

⁶⁴ Stjepan Pantelić, Najstarija povijest Hrvata, Mainz, 1993, 50-51.

Karolinški utjecaji u svjetlu arheoloških nalaza

U ovom dijelu rada bit će riječi o karolinškom utjecaju u ranosrednjovjekovnoj hrvatskoj kneževini, te o posljedicama koje ti utjecaji ostavljaju na hrvatsku materijalnu baštinu. Razdoblje VIII i velikog dijela IX stoljeća odvija se u znaku napretka. Posredstvom Bizanta i franačkog carstva, hrvatsko društvo ubrzano se razvija. Stvara se crkvena organizacija, kneževina se uključuje u evropska kulturna, ekonomska i politička zbivanja. Navedeni razvoj društveno-političkih okolnosti, predstavljen do sada prvenstveno kroz sačuvane savremene pisane izvore, pokazuju i arheološki nalazi. Nakon relativno ujednačene i jednostavne slike tokom „mračnih stoljeća“, oko posljednje četvrtine VIII stoljeća situacija se naglo mijenja. Najočitiiji je veliko otkriće nalaza ranokarolinške kulture, prvenstveno oružja i elemenata opreme konjanika, a u pojedinim ženskim grobovima javlja se luksuzni nakit. Osim što potvrđuju pisane izvore, ovi nalazi pružaju i dodatni uvid u tadašnje društvene odnose. Obilježja avarsko-franačkih ratova i franačke materijalne kulture najbolje se zapaža na ratničkoj opremi. Treba naglasiti da su franačke vlasti zakonodavnim mjerama, o čemu svjedoče tri zakonske odredbe iz doba Karla Velikog i jedna iz kasnijeg vremena, nastojale spriječiti odnosno ograničiti izvoz oružja, te konjaničke opreme.⁶⁵

Karolinški nalazi s područja današnje Hrvatske te Bosne i Hercegovine mnogo su puta obrađeni, relativno su dobro poznati i stranim autorima te o njima postoji prilično opsežna literatura.⁶⁶ Međutim u domaćoj se literaturi pri njihovom proučavanju govori najčešće u kategorijama utjecaja i importa. Smatraju se posljedicom franačkog vrhovništva i pokršćavanja, dakle često u kontekstu naoružavanja franačkih saveznika u ratovima krajem VIII i početkom IX stoljeća. Vinski je u svojim najznačajnijim radovima o karolinškim mačevima na području današnje Hrvatske te Bosne i Hercegovine predložio i vjerovatni trgovački pravac kojim su mačevi, koplja i ostruge mogle stići preko alpskih prijelaza i sjeverne Italije, kroz Istru i Liburniju pa do dalmatinskoga zaleđa.⁶⁷ Takav predloženi kopneni pravac uglavnom nije osporavan, iako su prisutna i drugačija mišljenja pojedinih autora, koji ističu ulogu koju su bizantski obalni gradovi u Dalmaciji mogli imati u razmjeni franačke robe prema zeledu. U tom slučaju bi put dolaska robe iz središnjeg područja Franačkoga Carstva do Dalmacije bio najvjerojatnije pomorski, odnosno brodom preko

---

⁶⁵ Hrvoje Gračanin, *Sjeverozapadna Hrvatska u ranome srednjem vijeku*, Matica hrvatska, Zagreb, 2015, 355.

⁶⁶ I dalje najopsežniji pregled tematike pruža Ante Milošević *Hrvati i Karolinzi (Rasprave i vrela)*, Katalog izložbe, Split, 2000 gdje su obrađeni praktički svi do tada poznati nalazi i navedena sva relevantna ranija literatura.

⁶⁷ Zdenko Vinski, *O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji*, SHP III, 11, 1981, 19.

Jadrana.⁶⁸ Također, često se postavlja i pitanje mogućnosti izrade dijela ovih nalaza, bilo od strane franačkih putujućih kovača, bilo domaćih slavenskih pod njihovim utjecajem.

Pojedini autori također ističu i važnu ulogu ovih nalaza u održavanju društvenih odnosa. Ipak, detaljnija i opsežnija arheološka analiza karolinških i drugih grobnih nalaza s naglaskom na korištenju elemenata materijalne kulture i dalje nedostaje. Mogao bi se promatrati veći dio nalaza mačeva i ostruga.⁶⁹ U perifernim i graničnim područjima Carstva, važnu su ulogu svakako imali lokalni moćnici. Kao potvrda njihove odanosti tražila se, između ostaloga, i zakletva caru, postupak zabilježen i detaljno opisan na više mjesta u carskim kapitularima i drugim izvorima. Pored toga, društveni odnosi među elitama održavali su se i izmjenom darova, luksuznih predmeta koji su služili kao statusni simboli i simboli moći, a darivanje oružja imalo je važnu ulogu i pri zasnivanju vazalnog odnosa. I dok su Franci takvim činom dobivali potvrdu odanosti, pripadnici lokalne elite mogli su ovim predmetima demonstrirati povezanost s Franačkim Carstvom, osiguravajući poseban status, povlašteni položaj i moć u društvu, te se upravo navedeni odnos može smatrati jednim od temelja njihovog novonastajućeg identiteta. Taj se identitet iskazivao i u pogrebnim ceremonijama u kojima se u grob prilagala karolinška ratnička oprema, čime su nasljednici ili potomci pokojnika kreirali određenu sliku o njemu, ujedno legitimirajući vlastiti položaj u društvu. Takva je situacija uostalom karakteristična za ranosrednjovjekovno razdoblje širom Evrope.

---

⁶⁸ Ivo Goldstein, *Uloga Bizanta u procesu etnogeneze Hrvata u 9 stoljeću*, Zagreb, 1995, 107.

⁶⁹ Još neke okolnosti mogle bi ići u prilog tezi da su luksuzni mačevi i ostruge, poput onih iz Orlića, Mropolače, Biskupije, Koljana bili darovi lokalnoj eliti. Naime, karolinški mačevi s područja ranosrednjovjekovne Hrvatske i susjednih sklavinija pripadaju trima različitim tipovima, od kojih uvjerljivo Petersenov tip K. Da je riječ o trgovini, ratnom plijenu ili slično, za očekivati bi bilo veću tipološku raznolikost. Također, velik dio ostruga, tzv. Karolinških hrvatskoga tipa, pokazuje izrazite radioničke sličnosti i koncentriran je isključivo na ovome području pa je osnovano pretpostaviti da su navedene ostruge pristigle ovamo u kratkom vremenskom periodu.

Identitet Ljudevita i Borne

Poslije smrti cara Karla Velikog 814. godine centralna vlast je oslabila u franačkoj državi, a osilili su se velikaši, naročito markgrofi. Uz pomoć Franaka i kršćanstva hrvatski knezovi su jačali svoju vlast te su zbog toga bili vjerni franački vazali. U procesu uzdizanja autoriteta i moći pojedinih vođa ne smije se nikako zanemariti uloga imperijalnoga središta te se u tome kontekstu nameće pitanje porijekla titula s kojima se javljaju i Ljudevit i Borna. Titule su nedvojbeno poticale s franačkoga carskog dvora te su širile ideologiju „obnove“ Rimskoga carstva.⁷⁰ Međutim, postojala je znatna razlika između Dalmatinske i Panonske Hrvatske. Prva je bila planinska zemlja u neposrednoj blizini bizantskih gradova i Franci se nisu htjeli mnogo miješati u njezine unutrašnje poslove, dok je Panonska Hrvatska bila otvorena ravnica uz Savu i Dravu, izložena uticaju Bizanta i neposrednom pritisku Bugara.⁷¹

Ustanak Ljudevita Posavskog postavlja nam mnoga pitanja, a prvo je pitanje tko su uopće bili Ljudeviti i Borna? Ljudevit Posavski (vladao oko 817- 823.) bio je knez Donje Panonije (tzv. Posavske Hrvatske) koji je vladao sa sjedištem u Sisku.⁷² Prethodno spomenuti Vojnomir koji se ranije smatrao donjopanonskim knezom ne pojavljuje se u izvorima s tom oznakom, pa tako njegovo eventualno ustoličenje ostaje nagađanje. To je onaj Ljudevit koji je 818. godine Carstvu zadao velike muke.⁷³ Ljudevit bijaše dux Sclavorum, što se moglo primijeniti na rodovsku formaciju kojoj je Ljudevit kao vojni vladar bio na čelu, s obzirom da se njegova zemlja nazivala Slavonijom.⁷⁴ Međutim oznaka dux, kada se odnosi na Hrvate može se prevoditi samo kao ban.⁷⁵ Riječ ban najvjerojatnije je germanskog porijekla, a njeno se značenje tokom srednjeg vijeka mijenjalo. U Germana je pojam Bann imao pored svjetovnog i sakralno značenje, a u Hrvata je on bio kraljev namjesnik, sudac i vojskovođa.⁷⁶ U starijim analima pod nazivom dux podrazumijeva se Herzog, Markgraf ili Heerfuhrer. Samo značenje termina dux u srednjovjekovnim izvorima odgovara njemačkom pojmu Herzog.

---

⁷⁰ Mladen Ančić, *Franački i langobardski utjecaji pri stvaranju i oblikovanju hrvatske kneževine*, Starohrvatska prosvjeta, Svezak 43, Zadar, 2016, 222.

⁷¹ Grupa autora, *Historija naroda Jugoslavije*, Školska knjiga, Zagreb, 1952, 183.

⁷² Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Tom 5, Zagreb, 1979, 211.

⁷³ Po kojem se jedan dio dalmatinskih Hrvata odvojio i u Panoniji osnovao svoju vlast, pretpostavili su mnogi istraživači da je Ljudevit bio rodovski knez tih panonskih Hrvata. Tome nedostaje čvrst temelj, jer bi se izvještaj Konstantina Porfirogeneta mogao odnositi i na prilike u X stoljeću kad se hrvatska vlast širila iz Dalmacije sve do Drave. Konstantin Porfirogenet, DAI 30, preveo Nikola Tomašić, August Cesare, Zagreb, 1994, 75-78.

⁷⁴ Radoslav Katičić, *Filološka razmatranja uz izvore o začecima hrvatske države*, Starohrvatska prosvjeta, Broj 16, 1986, 79.

⁷⁵ Ivan Mužić, *Hrvatski vladari od sredine VI do kraja IX stoljeća*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2012, 44.

⁷⁶ Ivan Mužić, *Hrvatska povijest devetog stoljeća*, Naklada Bošković, Split, 2006, 102.

Dakle ta donjopanonska vlast obuhvatala je zemlju između Kupe i Drave, prema Sisku gdje je Ljudevit imao stalno boravište. Pisani izvori o historiji ranosrednjovjekovnog Siska ne govore nam mnogo, a i arheološki su nalazi rijetki. Međutim na temelju malobrojnih podataka možemo stvoriti sliku o Sisku kao najvažnijem gradskom središtu jugozapadne Panonije. Veliki problem predstavlja kontinuitet imena antičkog grada.⁷⁷ Dakle Ljudevitov odabir je bio svrhovit i pokazivao je svijest o dugoj tradiciji tog naselja kao pokrajinske prijestolnice još iz kasnorimskih vremena. Franački ga izvori iz IX stoljeća predstavljaju oznakom *civitas*, iz čega se može zaključiti da je mjesto u to vrijeme imalo zidine. Stolujući u Sisku, donjopanonski je knez bio mnogo bliže zbivanjima i mnogo manje izložen mogućim napadima izvana, nego što bi to bio u istočnom dijelu svoje oblasti.⁷⁸ Prodiranje Franaka pretvara panonski prostor u pozornicu političkih zbivanja, u kojima svoje mjesto ima i Sisak kao glavno središte Ljudevita Posavskog. Opisujući pobunu kneza Ljudevita, franački je hroničar Einhard zapisao da je Sisak bio *CIVITAS*, znači grad, a ne samo utvrda, *CASTRUM*. Ljudevit je vjerovatno vodio porijeklo od visokog plemstva iz Avarije te je vjerovatno bio Slaven, ali bi se moglo zaključiti da je ženidbenim vezama bio spojen s hrvatskim visokim plemstvom ili da je bio sam dio tog plemstva. Otac Ljudevitove supruge Dragomuž također nosi slavensko ime, što znači da Ljudevit nije bio rodbinski povezan sa Francima, a to nam ukazuje da se franačka vlast u Panoniji još nije bila učvrstila. Ljudevit je poput drugih franačkih vazala vjerovatno bio domaći knez, koji je postavljen pod istim uvjetima kao i ostali. Franački mu anali daju titulu *dux* ili *rector Pannoniae inferioris*.⁷⁹ Kako je panonski bazen pružao bolje uvjete za ratarstvo, može se pretpostaviti da je raslojavanje u ovom području bilo brže nego na Jadranu. Iz toga se može zaključiti da je domaći feudalni element bio jači i sposobniji kao organizator otpora protiv franačke vlasti.⁸⁰ Ljudevit je za Franačku državu bio namjesnik provincije, a područje kojim je upravljao bilo je vrlo veliko i prostrano. Nigdje se ne spominje da je se pod njegovim vodstvom pobunio neki narod u njegovom području, nego se naglašava da je to bila njegova, tj. Ljudevitova pobuna i da je on pobunio provinciju.⁸¹

---

⁷⁷ Ferdo Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Narodne novine, Zagreb, 1925, 279; Neven Budak, Sisak u ranom srednjem vijeku, Radovi zavoda za hrvatsku povijest, Broj 27, Zagreb, 1994, 171.

⁷⁸ Hrvoje Gračanin, Silvija Pisk, Sjeverozapadna Hrvatska u ranome srednjem vijeku, Matica hrvatska, Zagreb, 2015, 352.

⁷⁹ Ljudevitova vladavina obuhvaćala je područje kasnoantičke provincije „Savia“ kojoj je glavni grad bio Sisak. Ljudevit je „*dux*“ ili „*rector inferioris Pannoniae*“, a to je dio današnje Slavonije sa središtem u Sisku. Stjepan Antoljak, Da li bi se još nešto moglo reći o hrvatskim knezovima Borni i Ljudevitu Posavskom, Gidišen zbornik, Broj 19, Skoplje, 1967, 129-139.

⁸⁰ Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Školska knjiga, Zagreb, 1975, 208.

⁸¹ Krešimir Filipec, Donja Panonija od 9 do 11 stoljeća, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 101.

Knez Borna⁸² (810-821) vladao je u Dalmatinskoj Hrvatskoj, sa sjedištem u Ninu, nasljednik kneza Višeslava.⁸³ Dalmacija i Liburnija bile su podređene samo jednom knezu, čija je vlast ujedinjavala obje tradicije: *dux Dalmatiae atque Liburniae*.⁸⁴ Dakle jedna je kneževina bila uspostavljena na području dviju provincija i obuhvaćala je dio provincije Liburnije i zaleđe obalnih gradova *Dalmatia inferior*.⁸⁵ Borna se spominje kao „dux“ pod franačkim vrhovništvom u Einhardovim Analima za 818. godinu. Iz *Annales regni Francorum* za 819. godinu može se zaključiti da je Borna tada vladao kao „dux Dalmatiae“⁸⁶ dok je u Analima za 821. godinu označen kao „dux Dalmatiae atque Libueniae“.⁸⁷ Međutim Ferdo Šišić je to obrazložio ovako: „Prvi se puta Borna spominje 818. godine i to samo kao dux“. Tek kasnije, nagrađen očito za svoju vjernost franačkoj državi, on postaje 821. godine „dux Dalmatiae atque Liburniae“ a time i vladar onih „Guduscanorum“. Zanimljivo je da se praktički svaki put Borna spominje s drugom titulom, odnosno podatkom o području ili ljudima kojima je vladao kao knez. Tako je 818. godine naveden kao *dux Guduscanorum*, odnosno gentilni knez Guduščana, pa je 819. godine kao *dux Dalmatiae*, a 821. godine *dux Dalmatiae atque Liburniae*.

Ovakav slijed Borninih naslova tumačen je na različite načine. Uvjerljivo je tumačenje titule kneza Guduščana ponudio Radoslav Katičić, koji je u njima vidio osnovu Bornine vlasti, njegovu gentilnu legitimaciju. Naime, da je prvobitno Bornino područje vlasti bila Gacka, logično bi bilo očekivati da će i prva titula koja mu je dodijeljena prema kasnoantičkoj administrativnoj podjeli biti *dux Liburniae*, budući da se Gacka nalazila u njezinim nekadašnjim granicama. Doduše, ako se Liburnia ne odnosi na cijelu nekadašnju istoimenu provinciju, već samo na njezin manji dio, Tarsatičku Liburniju, što se čini vjerovatnim, onda gornji argument gubi na snazi, jer je Gacka u tom slučaju dio teritorija kojega Franci nazivaju Dalmacijom.⁸⁸ Ipak, spomenuti slijed Borninih titula kako se susreće u izvorima, odražava

---

⁸² Ime Borna možemo objasniti kao hipokoristički oblik jednog dvodijelnog imena, čiji je prvi dio izveden od boriti. Ono bi prema tome pripadalo istoj imenskoj porodici kao Borut. Međutim postoje glasovne sličnosti i s germanskim imenima, tako i s burgundskim imenima: Bornus, Borno, Bornonus.

⁸³ Lovre Katić, Pregled povijesti Hrvata, Redovno izdanje matice Hrvatske, Zagreb, 1938, 23.

⁸⁴ Radoslav Katičić, Filološka razmatranja uz izvore o začecima hrvatske države, Starohrvatska prosvjeta, Broj 16, 1986, 84.

⁸⁵ Konstantin Porfirogenet u DAI 30, navodi upravo te granice za Hrvatsku, 113-117.

⁸⁶ „...Borna vero dux Dalmatiae cum magnis copiis ad Colapium fluvium Liudewito ad se venienti occurrens in prima congressione a Guduscanis deseritur...“

⁸⁷ „...Interea Borna dux Dalmatiae atque Liburniae defunctus est, et petente populo atque imperatore consentiente nepos illius nomine Ladasclavus successor ei constitutus est...“

⁸⁸ Prema Katičiću, Dalmacija se u franačkim izvorima javlja u dva različita smisla. Prvi je geografski, zasnovan otprilike na opsegu rimske provincije Dalmacije, a drugi se odnosi na politički pojam Dalmacije s knezom na čelu. Franačkom je vlašću bio obuhvaćen samo jedan dio Dalmacije, kojemu je na čelu bio Borna. Radoslav Katičić, Pretorijanci kneza Borne, SHP III, 20, 1990, 66-68.

postepeno širenje Bornine oblasti, svakako ukazuje na širenje prema sjeverozapadu i sasvim je logično pretpostaviti da je knez Guduščana, kao franački vazal i saveznik u suzbijanju Ljudevitovog ustanka mogao dobiti na upravljanje područje Dalmacije, a zatim i Liburnije. Posmatrajući Bornine titule, možemo zaključiti da izražavaju proces konačne uspostave franačke vlasti u dalmatinskom zaleđu. Etničko bi označavanje poslanika 818. godine pokazivalo još uvijek ne do kraja definiranu situaciju na tome području, iako je tamošnje stanovništvo u ovisnom odnosu prema Franačkom Cratsvu, s Guduščanima kao trenutno vodećom skupinom. U toku ratnih događanja od 819. godine pa na dalje, Borna iskorištava priliku i stajući čvrsto na franačku stranu učvršćuje svoju i guduščansku poziciju, dobivajući od Franaka formalnu upravu nad područjem pod njihovom vlašću.⁸⁹

Zbog čega je Borna predstavljen kao knez Guduščana, možemo pretpostaviti da je to bilo zbog njihovog geostrateškog položaja i zbog toga što se Borna u svojoj borbi s Ljudevitom oslanjao prvenstveno na njih.⁹⁰ Dodjeljivanje titula i funkcija Borni, Francima je s jedne strane moglo poslužiti i kao osiguranje da će on ostati na njihovoj strani, odnosno da se dalmatinski Slaveni neće pridružiti Ljudevitovom ustanku. Stoga se brzina njihova dodjeljivanja može promatrati i u „pacifikacijskom“ smislu, bez da iza njih stoje konkretni Bornini uspjesi u ratnim akcijama. Hrvati se ne spominju ni u jednom franačkom izvoru. Ne možemo sasvim isključiti mogućnost da su Guduščani zaista predstavljali manji skupni identitet koji je smatran dijelom većega hrvatskoga, pogotovo u vremenu Ljudevitova ustanka, kada je izražen interes franačkih analista i pisaca za Dalmaciju i kada se bilježe pojedinačne manje skupine, kao što su Timočani, Abodriti.

Odavno je uzeto poistovjećivanje spomenutih *Guduscanorum* sa stanovnicima jedne od triju hrvatskih župa kojima je u X stoljeću upravljao ban, navedenih u 30. Poglavlju DAI Konstantina Porfirogeneta.⁹¹ Ta se županija poistovjećuje s Gackom pa se prema tome i Guduščani uobičajeno navode kao Gačani. Nasuprot tome, Damir Karbić je izneo prijedlog prema kojemu bi njihovo matično područje bilo južnije, na prostoru rječice Guduče i Bribira te ih naziva Guduščanima. Također, najčešće se u literaturi smatra kako su Guduščani zapravo

---

⁸⁹ Gračanin navodi kako su Franci pred opasnošću Ljudevitova ustanka dodijelili titule knezu Guduščana s namjerom da tako ojačaju integraciju Bornine oblasti, bez obzira na druge identitetske skupine koje su tamo živjele. Hrvoje Gračanin, *Guduskani/Guduščani-Gačani: Promišljanja o etnonimu Gačani i horonimu Gacka u svjetlu ranosrednjovjekovnih narativa i suvremenih historiografskih tumačenja*, Zbornik radova, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2012. 59.

⁹⁰ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Narodne novine, Zagreb, 1925, 310; Stjepan Antoljak, *Da li bi se još nešto moglo reći o hrvatskim knezovima Borni i Ljudevitu Posavskom*, Godišen zbornik, Broj 19, Skoplje, 1967, 130-139.

⁹¹ Konstantin Porfirogenet, DAI 30, Preveo Nikola Tomašić, August Cesare, Zagreb, 1994.

pripadali hrvatskom „etničkom korpusu“, dakle da je i Borna bio hrvatski knez.⁹² Tek u novije vrijeme Neven Budak, Hrvoje Gračanin izričito pišu kako se radi o dvjema odvojenim identitetskim skupinama.

Kada je u pitanju teritorija Guduščana postoje različite teorije. Ivan Lučić je njih i Timočane smjestio u Gornju Meziju tj. današnju Srbiju, utvrdivši da su se pod svojim knezom Bornom odcijepili od Bugara i prešli Francima.⁹³ Sama činjenica da se Borna naziva knezom (dux) Guduščana upućuje na pretpostavku da su oni mogli biti osnova njegove vlasti i da su živjeli na mnogo većem prostoru.⁹⁴ Može se i pretpostaviti da je naslov bio nagrada za Borninu odanost jer se na taj način snažnije naglašavala njegova pripadnost franačkom sistemu vlasti. Teritorijalni opseg hrvatske kneževine u vrijeme kneza Borne ne može se sa sigurnošću utvrditi. Prema mišljenju A. Dabinovića granice su išle od Raše u Istri do Cetine, a na istoku do Vrbasa. Dok D. Mandić precizira da se Hrvatska protezala od Zrmanje do Cetine, a u unutrašnjosti preko Duvna i Hlivna do razvodnih gora rijeke Vrbasa i Bosne, to jest do Komara i Vranice planine.⁹⁵ Hrvatski je knez podvrgnut neposredno furlanskom markgrogu. Dužnost kneza vjerovatno se sastojala u davanju vojničke pomoći i u nekom određenom danku.

---

⁹² Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb, 1975, 206-208; Radoslav Katičić, *Pretorijanci kneza Borne*, SHP III, 20, 1990, 69-70; Vladimir Sokol, *Gacka u IX stoljeću*, Gacka u srednjem vijeku, Zbornik radova, Zagreb-Otočac, 2012, 30; Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995, 167-171; Neven Budak, *Karlo Veliki: Karolinzi i Hrvati*, Split, 2001, 118, ističe kako se o Borninu porijeklu ne zna ništa pa niti je li bio izvorno iz Dalmacije, ili su ga možda Franci poslali onamo da vlada u njihovo ime.

⁹³ Hrvoje Gračanin, *Guduskani/Guduščani-Gačani: Promišljanja o etnonimu Gačani i horonimu Gacka u svjetlu ranosrednjovjekovnih narativa i suvremenih historiografskih tumačenja*, Zbornik radova, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2012, 55.

⁹⁴ Neven Budak misli da su Guduščani bili manja skupina u granicama kasnije Hrvatske i da se spominju u franačkim izvorima jer je njihovo odmetnuće moglo ugroziti franačkog vazala Bornu.

⁹⁵ Ivan Mužić, *Hrvatska povijest devetog stoljeća*, Naklada Bošković, Split, 2006, 105.

Početak ustanka

Najznačajniji događaj iz razdoblja franačke vlasti na ovom području predstavlja ustanak kneza Ljudevita, prvog sigurno poznatog donjopanonskog kneza. O Ljudevitovom ustanku znamo vrlo malo zbog izrazite oskudice izvora. Pisani izvori za ustanak uključuju djelo franačkog hroničara opata Einharda „Annales regni Francorum“ i „De administrando imperio“ bizantskog cara Konstantina Porfirogeneta. Najopsežnije podatke pružaju Einhardovi anali koji prate zbivanja na panonskom području. Anali ističu koliko su značenja na carskom dvoru imali ratovi protiv Avara, koje pisac proglašava drugim najvažnijim carevim pohodom, poslije ratova protiv Sasa⁹⁶ a za naše prostore je bitno iz razloga što se spominje i Ljudevit Posavski. Dakle, osnovni problem je da o Ljudevitovom ustanku imamo samo jedan pouzdan izvor čiji je autor franački hroničar koji je pisao tendenciozno. Uzroci Ljudevitova ustanka prikazani su naivno, jer se ne može očekivati objektivnost od službenog franačkog hroničara. S druge strane, možda je Ljudevit želio imati povlastice s obzirom na to da je Panonija pogranična zemlja Franačkog Carstva i da on vlada nad hrvatsko-slavenskim stanovništvom. Franački su izvori dragocjeni za nas i zbog toga što nam pružaju uvid u političku razbijenost slavenskog svijeta u Panoniji. Slaveni su još uvijek podijeljeni na manje političke jedinice (nationes) kojima su na čelu više ili manje nezavisni vladari, koje franački izvori nazivaju duces.⁹⁷ Pokušaj okupljanja tih jedinica počinje upravo u Ljudevitovo vrijeme, dok s druge strani Franci nastoje spriječiti stvaranje velikih političkih cjelina koje ugrožavaju njihovu vlast. Nada Klaić u svojoj posljednjoj objavljenj studiji obrazlaže mišljenje da su se Hrvati, u doba avarskih osvajanja, iz svoje prvobitne balkanske prapostojbine povukli pred Avarima u Karantaniju i odatle se vratili u doba franačko-avarskog rata.⁹⁸

---

⁹⁶ „Maximum omnium quae ab illo gesta sunt bellorum praeter Saxonicum huic bello successit, illud videlicet quod contra Avaros sive Hunos susceptum est“.

⁹⁷ Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Školska knjiga, Zagreb, 1975, 45.

⁹⁸ „Hrvati su s franačkom pomoći zauzeli županijsku Avariju između Zrmanje, Krke, Dinare, Mosora i mora, pa je upravo u tom dijelu nekadašnje avarske zemlje ili avarskog kaganata njihovo ime Hrvat postalo i sinonim za novoosnovanu državu. Iako već Borna nosi zvučne naslove „dux Dalmacie et Liburnie“ on se, uprkos franačkoj pomoći, ne uspijeva učvrstiti i izvan teritorija svoje županijske Hrvatske. Kad se knez Borna prvi put pojavljuje u izvorima, Einhard upisuje u svoje anale, između ostalog da je došao vojvoda Gačana Borna. Nameće se misao da su Franci dajući Borna taj naslov, po svoj prilici vjerovali da će im Borna pomoći osvojiti jedan dio banske avarske zemlje. U slučaju da je Borna bio već za dolaska Franaka vojvoda u Gackoj, Franci su, kad je prešao njima očito bili uvjereni da je to pravi put da dođu do ostalih banskih pokrajina. Ljudevit se tuži, kao što je poznato, na prefekta furlanske marke Kadolaha i smišlja nešto novo kako tvrdi Einhard. Te su novosti vrlo vjerovatno Ljudevitova želja da proširi svoju vlast također na avarsko područje i zato već 891. godine protiv njega odlazi vojska, ali se vraća ne postigavši ništa. Nema nikakve sumnje da je nestankom Ljudevita i avarska i banska odahnula, jer se riješila odjednom svih osvajača.“

Franački anali javljaju da je Ljudevit lažno optužio markgrofa Kadolaha zbog okrutnosti i drskosti. Šta se tačno krilo iza navedenih markgrofovih postupaka, možemo samo pretpostavljati. Moguće je da je Kadolah pokušavao osnažiti franački utjecaj u Ljudevitovoj kneževini što bi podrazumijevalo povlašćivanje novih ljudi nad kojima donjopanonski knez nije imao ovlasti. Zato se čini da u „okrutnosti i drskosti“ Kadolaha, koliko su tužbe imale stvarnu historijsku podlogu, možemo gledati pokušaj da se uvođenjem franačkoga feudalnoga elementa oslabi slavenski otpor. Govoreći o Hrvatima u Dalmaciji, u 30 poglavlju, autor tvrdi da se oni: „izvjestan broj godina pokoravahu Francima kao i ranije u svojoj zemlji, Franci bijahu prema njima toliko okrutni da su dojenčad Hrvata ubijali i davali psima. Ne mogavši to podnositi Hrvati se od njih odmetnu, pobivši njihove nasljednike“.⁹⁹ Podloga ove zabilježene vijesti je narodna tradicija, koja je ostavila duboke tragove da su je i Dalmatinski Hrvati prihvatili kao svoju, pa je vjerovatno iz njihove sredine došla do bizantskog dvora gdje je i zabilježena. Pored toga što je ustanka bio dugotrajan, ipak ne treba pretjerivati u ocjeni Ljudevitove otporne snage. Vjerovatno je ustankom bio zahvaćen sav slobodan seljački svijet, te iz tog razloga Ljudevit i nema pouzdanja samo u svoje ljude i obraća se za pomoć susjedima.

Na postupke Kadolaha caru Ludoviku se požalio knez Ljudevit. Kada od strane cara nije naišao na zaštitu, digao je u proljeće 819. godine ustanak protiv franačke vlasti. Čim je digao ustanak, Ljudevit je u okolna područja poslao poslanstva kako bi pridobio tamošnje narode ili njihove velikaše na svoju stranu. Pridružili su mu se Timočani (slavensko pleme koje je napustilo svoje područje kako bi se oslobodili Bugara), Karniolci koji su više puta dizali ustanak protiv Bavaraca, zatim Gačani podložnici hrvatskog kneza Borne.¹⁰⁰ Abodriti također jedno od tributarnih kneževstava, odnosno kneževstvo koje je priznalo vrhovnu franačku vlast, nije se priključilo ustanku zbog neposredne blizine Bugara.¹⁰¹ Karniolci (*Carniolenses, qui circa Savum fluvium habitant*), prvi put se spominju u franačkim analizama za godinu 820. Karniola je još sredinom VIII stoljeća bila pokrajina u kojoj su živjeli, Slaveni.¹⁰²

---

⁹⁹ Konstantin Porfirogenet, DAI 30, preveo Nikola Tomašić, August Cesare, Zagreb, 1994, 81.

¹⁰⁰ Neven Budak, Prva stoljeća Hrvatske, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994, 17; Trpimir Macan, Povijest hrvatskog naroda, Školska knjiga, Zagreb, 1999, 18.

¹⁰¹ Krešimir Filipec, Donja Panonija od 9 do 11 stoljeća, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 102.

¹⁰² Vjerovatno je kriva pretpostavka da je tek uvođenjem grofovске uprave značila napokon uključivanje do tada klijentilnih samostalnih slavenskih kneževstava u franačku državu i njen pravni red i da je s tim prestalo plemensko pravo Karantanaca i Karniolaca. Npr. Hrvatima, Moravljanima, Abodritima ostavljeni su domaći knezovi, ali su uključeni u franačku državu i njen pravni red. Možda je to tako bilo, ali je onda grofovска uprava već uvedena u prvim desetljećima IX stoljeća, prije Ljudevitova ustanka.

Dakle riječ je o antičkom geografskom pojmu upotrijebljenom da bi se opisali, za franačke potrebe ljudi u dijelu novostečenog teritorija koji je poklapa s dijelom prave Italije. Iz izvora nam nije jasno je li to bila posebna upravna cjelina, grofovija ili je bila sastavni dio Donje Panonije ili je riječ o nekom klijentelnom plemenskom kneževstvu, koje je pod franačkim vrhovništvom zadržalo unutrašnju samostalnost.¹⁰³

Što se tiče Guduščana, oni nisu imali interes u ratu protiv Ljudevita s kojim su graničili i dijelili istu sudbinu unutar franačke države, jer su neke vojske išle njihovom teritorijom i trpjeli su veliku štetu. Međutim Braničevci (nastanjeni na lijevoj obali Dunava) nisu se odazvali Ljudevitovom pozivu te su ostali vjerni Francima (više se ne spominju u vezi s ustankom). Ni Hrvati Dalmatinske Hrvatske nisu se odazvali na Ljudevitov poziv, već su pod svojim knezom Bornom bili na franačkoj strani. Kao uzrok tome možemo tražiti što su se upravo u to vrijeme potezale granice između bizantskih gradova, tačnije između Franačke i Bizanta.¹⁰⁴ Borna se nije morao bojati upada franačke vojske, jer je njegovo područje bilo teško pristupačno. Vjerovatno se u Dalmaciji nisu sačuvale rimske ceste, pa se i zbog toga teško putovalo, a još teže izvodilo vojne pohode. Borna je vjerovatno bilo u interesu čuvati franačko prijateljstvo, jer je na granicama imao mnogo opasnijeg protivnika Bizanta.¹⁰⁵ Einhardovi anali pripovijedaju: „...(*Harastalli*) *erant ibi, et aliarum nationem legati Abotritorum videlicet ac Bornae Ducis Guduscanorum, et Timotianorum, qui nuper a Bulgarorum societate desciverant, et ad fines nostros se contulerant; simul, et Lindewiti Ducis Panoniae inferioris qui res novas moliens Cadolaum comitem et marcae Foroiuliensis praefectum crudelitatis atque insolentiae accusare conabatur...*“¹⁰⁶

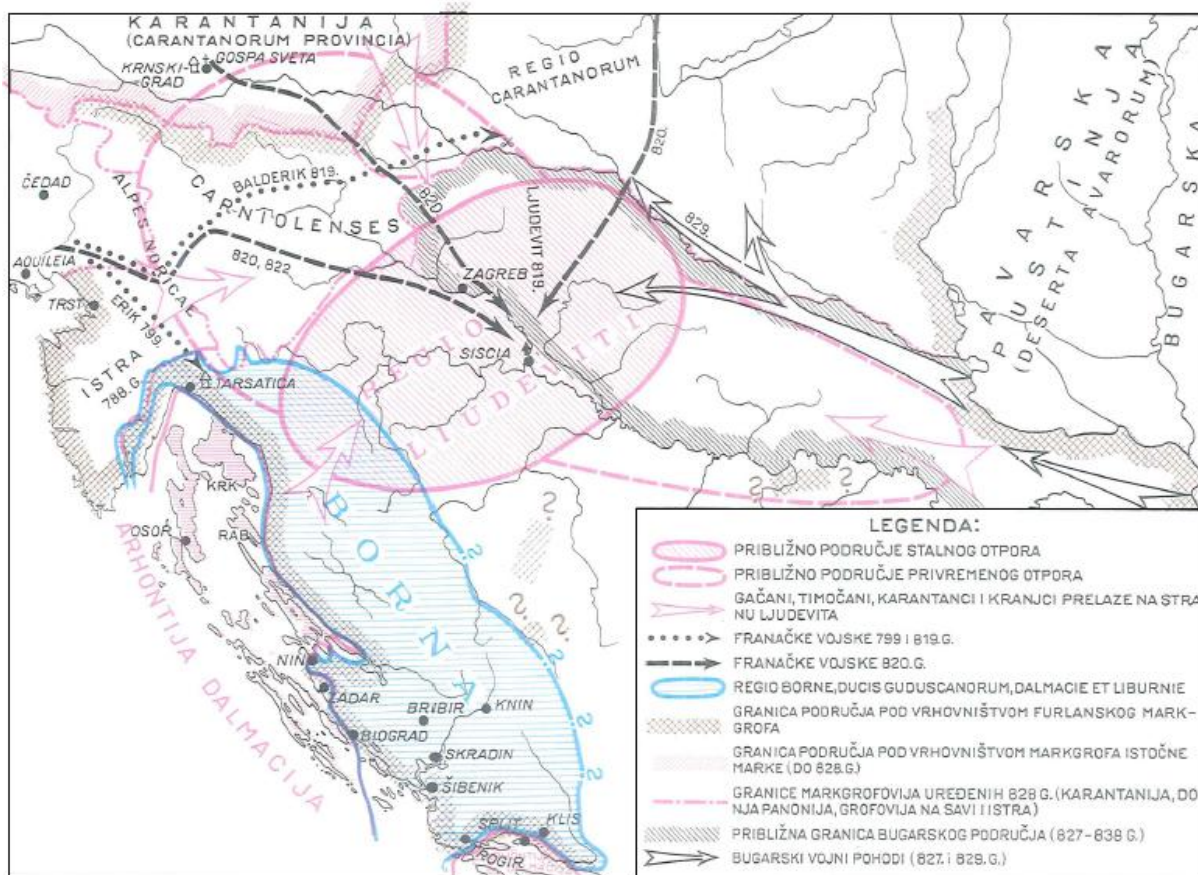
---

¹⁰³ Krešimir Filipec, *Donja Panonija od 9 do 11 stoljeća*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 111.

¹⁰⁴ Lovre Katić, *Pregled povijesti Hrvata*, Redovno izdanje matice Hrvatske, Zagreb, 1938, 23.

¹⁰⁵ Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995, 16. Vjerovatno je kriva pretpostavka da je tek uvođenjem grofovске uprave značila napokon uključivanje do tada klijentilnih samostalnih slavenskih kneževstva u franačku državu i njen pravni red i da je s tim prestalo plemensko pravo Karantanaca i Karniolaca. Npr. Hrvatima, Moravljanima, Abodritima ostavljeni su domaći knezovi, ali su uključeni u franačku državu i njen pravni red. Možda je to tako bilo, ali je onda grofovska uprava već uvedena u prvim desetljećima IX stoljeća, prije Ljudevitova ustanka.

¹⁰⁶ „...*Bijahu ondje (u Herstallu) i poslanici drugih naroda, tj. Abodrita, Borne, vojvode Guduskana, i Timotijana koji su se nedavno odcijepili iz saveza s Bugarima i smjestili se kod naših granica, a u jedno i vojvode donje Panonije Lindewita, koji je pokušao grofa Kadolaha, načelnika Furlanske markgrofovije, optužiti za okrutnost i bahatost...*“ Einhard 818, *Vita Caroli Magni*, Georg Heinrich Pertz, Georg Waitz, Hannoverae, Impensis bibliopolii Hahniani, 1911.

Slika. 4. Pokušaj ujedinjavanja panonskih Slavena

(Preuzeto: Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, 1975)

Ako je markgrof Kadolah bio nepravedan upravitelj, u onom smislu kako je to iznio Ljudevit, postavlja se pitanje zašto se ustanku nisu pridružili Hrvati koji su tada potpali pod njegovu upravu ili Istrani koji su svoj spor rješavali na Rižanskom saboru? Odgovor na to pitanje može se naći kod interpretacije ostataka materijalne kulture, posebno kulture pokopa mrtvih gdje se jasno vidi popustljivost franačke vlasti u brzini promjene društva u Dalmaciji i Liburniji u odnosu na Panoniju. Procesom ubrzane feudalizacije, uvođenjem stranog plemstva i naseljavanjem bavarskih kolonista taj dio zemlje počeo će se sve više razlikovati od preostalog dijela Panonije.

Na saboru u Ingelheimu u junu 819. godine Franci su odlučili da Ljudevitov ustanak treba ugušiti vojnom intervencijom. S tim ciljem Kadolah je na čelu vojske iz Italije krenuo u Panoniju, ali je poražen te je negdje na povratku umro od groznice.¹⁰⁷ Naime Ljudevit nije se uzoholio od svoje pobjede, nego je poslao svoje poslanike caru, nudeći mu mir, obećao je da će opet priznati vrhovnu franačku vlast, ako car pristane na neke uvjete. Car Ludovik je odbacio sve njegove prijedloge i zatražio da mu se pokori. Ustanak se nastavio napadom franačke vojske predvođene Kadolahovim nasljednikom, Balderihom. On je imao više uspjeha, pobijedivši Ljudevitovu vojsku u Karantaciji i istjeravši je iz te pokrajine. Nakon toga Borna je napao Ljudevitovu zemlju i sukobio se s njegovom vojskom na rijeci Kupi.¹⁰⁸ U prvom sukobu Bornu su napustili Gačani, ali se ipak spasio, jer ga je branila i štitila njegova lična straža (praetorianorum),¹⁰⁹ u kojim Katičić vidi zapravo družinu, odnosno pripadnike Bornina dvora i ljude iz njegove najbliže okoline (stalna vojska, pratnja, ali i savjetnici i ostalo osoblje).¹¹⁰ Odmetništvo Guduščana kako svjedoče franački anali, bitno je oslabilo Borninu poziciju i on je svoj položaj uspio tek ojačati tek kad ih je opet porazio.¹¹¹ Postoji mogućnost da je odmetništvo bilo potaknuto time što se njihov knez iz središnjeg dijela njihove oblasti preselio na njezin rub, vjerovatno kako bi, po nalogu franačkih vlastodržaca, bio bliže bizantskom području u Dalmaciji.¹¹² Također, njihovo napuštanje Borne u bitci na Kupi Radoslav Katičić tumači kao pobunu jer „su htjeli nastaviti život onako kako su bili navikli od ranije i odbijali nastojanje svojega kneza da ih kao vladar ujedinjene i čvršće uređene kneževine potpuno uklopi u karolinško carstvo“. U tom sukobu poginuo je Dragomuž, Ljudevitov tast, koji je na početku napustio svog zeta i stao na Borninu stranu. Odnos Borne i Guduščana odlično pokazuje veliku nestabilnost toga vremena i poteškće pri uspostavi čvršće vlasti, a činjenica da je na početku ustanka Dragomuž napustio vlastitoga zeta Ljudevita i prešao na Borninu stranu otkriva osnovu takvih problema već na bazičnoj razini.¹¹³ Može se pretpostaviti da je tada Dragomuž sa sobom poveo i svoju družinu, kakvu

---

¹⁰⁷ Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. Školska knjiga*, Zagreb, 1972, 16-17.

¹⁰⁸ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Narodne novine, Zagreb, 1925, 313; Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, Nakladni zavod, Zagreb, 1972, 66; Ivo Goldstein, *Povezanost hrvatskih zemalja u ranom srednjem vijeku i lokacije bitke na Gvozdu 1097*. Radovi zavoda za hrvatsku povijest, Broj 27, Zagreb, 1994, 23; Tadija Smičiklas, *Povijest Hrvata*, Knjiga IV, Prvi dio, Matica hrvatska, Zagreb, 1882, 172.

¹⁰⁹ Radoslav Katičić, *Filološka razmatranja uz izvore o začecima hrvatske države*, Starohrvatska prosvjeta, Broj 16, 1986, 65-83.

¹¹⁰ Radoslav Katičić, *Pretorijanci kneza Borne*, SHP III, 20, 1990, 76-81.

¹¹¹ *...Guduscani domum regressi iterum a Borna subiguntur...*

¹¹² Hrvoje Gračanin, *Guduskani/Guduščani-Gačani: Promišljanja o etnonimu Gačani i horonimu Gacka u svjetlu ranosrednjovjekovnih narativa i suvremenih historiografskih tumačenja*, Zbornik radova, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2012, 59.

¹¹³ Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994, 103.

je zasigurno imao uza sebe, kao što je već opisano za Bornu. Borna je provalio iz Dalmacije i Liburnije i došao do rijeke Kupe, što znači da ona nije bila u Borninoj pokrajini. Nakon što su se Gačani vratili u svoj kraj, Borna ih je ponovo podvrgnuo pod svoju vlast. Poslije pokoravanja Guduščana uslijedilo je razlamanje njihova područja na manje cjeline.

U događajima vezanima uz Bornu možemo vidjeti i transformaciju iz ranijeg društvenog uređenja s uglednicima na čelu. To ne znači da nije takvih pokušaja možda bilo i ranije, ali Bornin je po svemu sudeći prvi koji je uspio. Također, u njegovom se slučaju jasno vide i velike poteškoće koje su stajale na putu. Stare i ustaljene društvene strukture nisu se mogle tek tako promijeniti i bila je potrebna pomoć snažnog vanjskog pokrovitelja, a taj pokrovitelj bili su, naravno Franci, a kao njihov vazalni knez i odani saveznik Borna je dobio na upravljanje veći dio nekadašnje provincije Dalmacije, što se odražava upravo u njegovim drugim dvjema titulama.

Prošlo je već mjesec dana od bitke na Kupi. Ljudevit nije previše žurio s napadom na Bornu. Kada je krenuo, odlučio se za najkraći i najbrži put, dolinom rijeke Une, gdje je mogao udariti u samo srce neprijateljske kneževine. Borna je odlučio da pod svaku cijenu spriječi Ljudevita i u tu svrhu je pripremio svoje ljude prema uputama. Trebalo je izbjegavati otvoreni sukob, a umjesto toga zatvoriti se u gradine i utvrde te napadati Ljudevita iznenada. Pored toga Borna je odlučio sakriti svu hranu kako bi neprijateljsku vojsku izglednijavio. Za suprotstavljanje u otvorenoj bici na bojnopolju nije imao dovoljnu snagu.¹¹⁴ Ovi podaci govore o veličini i snazi Borninih trupa, koje očito nije mogao u svakom trenutku okupiti u dovoljno velikom broju.¹¹⁵

U dva navrata Bornini su ljudi uspjeli rastjerati konje dok su pasli, a potom su mnoge odveli prije nego što su se Ljudevitovi ljudi snašli. Ljudevitova je vojska tako ostala bez konja, a i dio šatora i hrane morala je ostaviti, jer je ponestalo tovarnih grla.¹¹⁶ Nakon nekog vremena Ljudevit je morao odustati jer njegova vojska nije mogla odoljeti stalnim iznenadnim

---

¹¹⁴ Einhard 819, Vita Caroli Magni, Georg Heinrich Pertz, Georg Waitz, Hannoverae, Impensis bibliopolii Hahniani, 1911.

¹¹⁵ Vladimir Sokol smatra kako su Bornini pretorijanci bili „hrvatska državna vojska izabrana prema kriterijima profesionalizma, dakle vrhunski uvježbane i uspješne postrojbe“, odnosno „moćna kombinacija konjice, pješništva i komore“. Ako uzmemo u obzir da su oni bili samo dio Bornine „velike vojske“ 819. godine onda bi ta vojska doista bila impozantna. Također je nerealno očekivati nekakvu profesionalnu vojsku početkom IX stoljeća u dalmatinskom zaleđu, kada je u to vrijeme nije bilo niti u središtu Franačkoga Carstva. Vladimir Sokol, Gacka u 9 stoljeću, Gacka u srednjem vijeku, Zbornik radova, Zagreb-Otočac, 2012, 37.

¹¹⁶ Neven Budak, Knezovi kraljevi biskupi, slike iz davne hrvatske prošlosti, Slobodna Dalmacija, Zagreb, 2005, 33.

napadima, te Ljudevit izgubi oko 3000 ljudi i 300 i više konja. Iako su brojke od 3000 ubijenih vojnika i 300 otetih konja pretjerane u tipičnoj mjeri srednjovjekovnih izvora, nema razloga sumnjati u stvarnu djelatnost Borninih akcija. Moguće je da Franci i nisu namjeravali napadati utvrde, nego su pljačkom onemogućavali stvaranje zaliha i dugotrajno utvrđivanje.¹¹⁷ Bogata groblja u Borninoj provinciji svjedoče nam o velikom broju ratnika, što zaključujemo da je Ljudevitova vojska morala biti vrlo jaka. Također je zanimljiv podatak da je jedino prema susjednoj provinciji Ljudevit poduzeo napadačko djelovanje, da je jedino s ratnicima iz te provincije prihvatio otvorenu borbu.

„...Borna vero Dux Dalmatiae cum magnis copiis ad Colapium f luvium Lindevito ad se venienti occurens, in prima congressione a Guduscanis deseritur: auxilio tamen Praetorianorum suorum protectus, evasit; periit in eo praelio Dragomusus socer Lindeviti, qui in exordio defectionis relicto genero, Bornae se coniunxerat. Guduscani domum regressi, iterum a Borna subiguntur. At Lindewitus occasionem nactus, cum valida manu, mense Decembri, Dalmatiam ingressus,fero et igne eandem devastat; cui cum Borna se penitus imparem respiceret, omnia sua Castella inclusit, et ipse cum delecta manu nunc a tergo, nunc a latere in sistens, Lindewiti copias noctu, et interdium ubicumque poterat, laceravit, neque eum in sua Provincia impune versari permisit,ad extremum gravi damno affectum, regione cogit excedere tribus hominum millibus de exercitu illius interfectis, et trecentis, vel eo amplius Caballis captis, praeter Sarcinas,et spolia diversi generis direpta, quae qualiter guesta fuerint, per Legatos suos Imperatori nunciare curavit...“¹¹⁸

Franci su na saboru u Aachenu u januaru 820. godine odlučili da Ljudevita treba pokoriti sa tri vojske, da se opustoši njegova zemlja i obuzda njegova drskost. U tu su svrhu okupljenje vojske iz raznih dijelova Carstva, što pokazuje kolika se važnost pridavala uspješnom slamanju Ljudevitova ustanka. Jedna vojska je išla preko Noričkih Alpa, druga preko Karantanije, a treća preko Bavarske i Gornje Panonije.¹¹⁹ Franački anali pripovijedaju: „820. godine u mjesecu januaru sastalo se vijeće (u Aachenu), na kojem se je odlučilo glede

---

¹¹⁷ Ivo Goldstein, Hrvatski rani srednji vijek, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995, 168.

¹¹⁸ „Borna pak, vojvoda Dalmacije, pođe s velikim četama k rijeci Kolapij u susret Lindevitu koji je dolazio k njemu i u prvom ga sukobu napuste Guduskani. Ipak se spasio uz zaštitu i pomoć svoje osobne straže. U toj je bici poginuo Lindevitov tast Dragomos, koji je ostavio zeta na početku otpadništva i pripojio se Borni. Guduskani se vratiče kućama, i Borna ih opet podvrgne. Lindevit pak ugrabi priliku i uđe u mjesecu prosincu sa snažnom četom u Dalmaciju, te je pustoši ognjem i mačem. Borna je uviđao da mu je potpuno nedorastao, pa je zatvorio sve svoje utvrde, a sam je pristajao za njim s odabranom četom, sad s leđa sad s boka, i uništavao Lindevitove čete nocu i danju gdje je god mogao. Nije mu dozvolio da se nekažnjeno kreće njegovom pokrajinom nego ga je prinudio da iziđe iz tog područja do krajnosti oslabljen teškim gubicima. Pobio je tri tisuće ljudi iz njegove vojske, a osim prtljage i raznovrsnog preotetog plijena, pohvatao je tristo ili više konja. Pobrинуo se da po svojim poslanicima javi Caru kako je to izveo.“ Einhard 819, Vita Caroli Magni, Georg Heinrich Pertz, Georg Waitz, Hannoverae, Impensis bibliopolii Hahniani, 1911.

¹¹⁹ Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, Nakladni zavod, Zagreb, 1972, 67; Krešimir Filipec, Donja Panonija od 9 do 11 stoljeća, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 108. Hrvoje Matković, Na vrelima hrvatske povijesti, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2006, 38.

odmetništva Ljudevitova, da se pošalju tri vojske sa tri razne strane, da opustoše njegovu zemlju i njegovu smjelost obuzdaju. Borna je najprije po legatima, a poslije i sam, došavši tamo, savjetovao šta mu se čini, da treba raditi. I kad je minula zima i trava nikla, da se je moglo napasti, tri se vojske šalju protiv Ljudevita“. Dvije vojske, tj. desna i lijeva, ušle su kasnije, jer je jednu zadržavao prijelaz preko Alpa, a drugu dug put i rijeka Drava, koju je trebalo prijeći. Treća vojska je tri puta pobijedila Ljudevitovu vojsku, prešla Dravu i probila se u Donju Panoniju.¹²⁰ Kada su se napokon udružile sve tri vojske, započele su pustošiti Ljudevitovu zemlju dok se on povukao u neki „utvrđeni grad na strmom brdu“ i nije želio pregovarati.¹²¹ Napokon su se vojske povukle, ali je ona vojska, koja je putovala preko Gornje Panonije, pri prijelazu preko rijeke Drave teško stradala. Ali Ljudevit nije bio poražen. Iz 821. godine opet pišu franački anali: „Vijeće je u Aachenu održano u mjesecu februaru i u njemu se raspravljalo o ratu protiv Ljudevita, i određene su tri vojske, da idućeg ljeta pustoše odmetnička polja“.¹²² Iste godine optužen je gradeški patrijarh Fortunat da je Ljudevitu slao majstore i zidare za gradnju utvrda. O tome su Franci bili obaviješteni od strane jednog od Fortunatova svećenika, Tiberija. Nije isključena činjenica da je spomenuta pomoć bilo iskrivljavanje istine i obična kleveta jer su u to doba u zemlji već mogli boraviti majstori i zidari poslani s ciljem da podižu crkve. Dakle to je vrijeme kada počinje podizanje crkava, a kad su već bili u Ljudevitovu vojvodstvu, mogli su podizati i utvrde.¹²³ Saznavši za to, patrijarh Fortunat je potajno pobjegao u Zadar. Izgleda da je Bizant potajno podupirao Ljudevitov ustanak. Istina je da su ratom bili iscrpljeni golemi vojni ekonomski resursi, pa je nesumnjivo bila potrebna podrška sa strane kako bi se Ljudevitu pomoglo u borbi, ali o toj eventualnoj pomoći nista se ne zna.

---

¹²⁰ Nada Klaić, Izvori za hrvatsku povijest do 1526. Školska knjiga, Zagreb, 1972, 17.

¹²¹ Ferdo Šišić je smatrao da je taj utvrđeni grad negdje na jugu oko Siska. Ferdo Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Narodne novine, Zagreb, 1925, 315. Ivo Goldstein je smatrao da bi to mogla biti neka utvrda južno od Siska, možda Petrinja ili Zrinj. Ivo Goldstein, Povezanost hrvatskih zemalja u ranom srednjem vijeku i lokacija bitke na Gvozdu 1097, Radovi zavoda za hrvatsku povijest, Broj 27, Zagreb, 1994, 28.

¹²² „ *Conventus mense Febr. Aquis habitus et in eo de bello Liudewitico tractatum ac tres exercitus ordinati, qui futura aestate perfidorum agros per vices vastarent.* „

¹²³ Krešimir Filipec, Donja Panonija od 9 do 11 stoljeća, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 112.

Slika. 5. Shematski prikaz mogućih pravaca prodora franačkih vojski u vrijeme Ljudevitove pobune i pravci kretanja Ljudevitove vojske s označenim mjestima bitaka.

(Preuzeto: Krešimir Filipec, Donja Panonija od 9. do 11. stoljeća, 2015, 104.)

U to je vrijeme umro Borna, a naslijedio ga je njegov nećak Vladislav 821-835. godine¹²⁴ kao vjerni franački vazal, sa sjedištem u Ninu. Posljednji dani dalmatinsko-hrvatskoga kneza Borne nisu nam poznati, jer ga izvori poslije dolaska na achenski dvor više ne spominju. Borna je ubijen vjerovatno u januaru ili februaru 821. godine. Da franačka vlast u to vrijeme nije samo formalna vidljivo je u vijesti Annala o Borninoj smrti 821. godine, kada ga je naslijedio njegov nećak Vladislav: „ Međutim je umro Borna, knez Dalmacije i Liburnije, i na traženje naroda uz carev pristanak postavljen mu je nećak Vladislav za nasljednika“. ¹²⁵ Iz ovoga možemo izvući dva važna podatka: Vladislav jest naslijedio Bornu, no za dolazak na vlast je bila potrebna odluka „naroda“, tu je odluku morao potvrditi franački car. Iz toga proizlazi da je moć s jedne strane zavisila o Francima, dok je s druge bilo važno osigurati ju i među vlastitim „narodom“. U navodu o odluci „naroda“ Radoslav Katičić uočava važnu ulogu ustanove starog slavenskog rodovskog sistema, na kojem se oblikovala volja roda ili rodovska starješina. ¹²⁶ Može se zaključiti da je i Borna kao dux Guduščana bio od naroda u Gackoj biran, a kasnije i od strane Franaka potvrđen.

---

¹²⁴ Trpimir Macan, Povijest hrvatskoga naroda, Školska knjiga, Zagreb, 1999, 18.

¹²⁵ „*Interea Borna, dux Dalmatiae atque Liburniae, defunctus est, et petente populo atque imperatore (Hludowico) consentiente nepos illius, nomine Ladasclavus, successor ei constitutus est*“.

¹²⁶ Radoslav Katičić, Pretorijanci kneza Borne, SHP III, 20, 1990, 72-73.

Bijeg i smrt Ljudevita

Sve do kraja 821. godine Panonska Hrvatska nije bila poražena. Ljudevit je četiri godine junački suzbijao napade devet franačkih vojska. Kad je franački car 822. godine poslao vojsku iz Italije, Ljudevit napušta svoje sjedište u Sisku i bježi preko Save u Srbiju.¹²⁷ „*Siscia civitate relicta ad Sorabos, quae natio magnam Dalmatiae partem optinere dicitur, fugiendo se contulit*“. Srbi kod kojih Ljudevit bježi pokazuje da je riječ o istoimenoj srednjovjekovnoj župi u XIV stoljeću (današnji Srb) koja se nalazila na unskom putu.¹²⁸ Franački anali pripovijedaju: „*Exercitus de Italia propter Lindeviticum bellum conficiendum in Pannoniam missus est, ad cuius adventum Lindevitus, Siscia Civitate relicta, ad Sorabos (quae natio magnam Dalmatiae partem obtinere dicitur) fugiendo se contulit, et uno ex Ducibus eorum, a quo receptus est, per dolum interfecit, Civitatem eius in suam redegit ditionem, missis tamen ad exercitum Imperatoris Legatis suis, ad eius praesentiam se venire promisit.*“.¹²⁹

Na osnovu logike, Ljudevit je pri bijegu iz Siska i Panonije morao bježati gdje se Panonija dodiruju sa Dalmacijom, a to znači sjeverozapadno od Bosne. S druge strane, Nada Klaić odbacuje mišljenje da bi Ljudevit pobjegao u Bosnu iz dva razloga: put kojim Ljudevit bježi može biti samo unski put, stoljetna veza između Jadrana i Panonije. Budući da su franački anali pisani u doba kad se kod Južnih Slavena etnički pojam podudara sa političkim, Srbi koji se u ovom podatku spominju mogli su biti jedino jedna veća skupina doseljenika koja su se zajedno sa Hrvatima naselila u Dinaridima. Na Uni su osnovali svoju plemensku jedinicu, imali vlastitog vladara i na kraju se stopili sa Banskom Hrvatskom u veću političku jedinicu.¹³⁰ O tom bijegu se ništa više ne može reći nego da je Ljudevit otišao među Srbe, kako izvor kaže: „koji nastanjuju velik dio Dalmacije“.¹³¹ Međutim, ako Einhard tvrdi da su

---

¹²⁷ Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, Nakladni zavod, Zagreb, 1972, 68.

¹²⁸ Kako se u historiografiji gotovo i ne zna da je današnji Srb bio u srednjem vijeku od XIV stoljeća posebna plemićka općina i castrum, to se „natio Sorabi“ Einhardovi anali traže ponajviše u današnjoj Bosni. Ferdo Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Narodne novine, Zagreb, 1925, 315; Grupa autora, Historija naroda Jugoslavije I, Školska knjiga, Zagreb, 1952, 184.

¹²⁹ „*Iz Italije je u Panoniju poslana vojska da dokrajči rat s Lindevitom. Na njen je dolazak Lindevit napustio grad Sisciju i na bijegu se sklonio k Sorabima. (Kaže se da taj narod zaprema velik dio Dalmacije.) Na prijeveru je ubio jednog njihovog vojvodu koji ga je bio prihvatio i njegov je grad doveo pod svoju vlast. Ipak je k Carevoj vojsci uputio svoje poslanike i obećao da je voljan stupiti preda nj.*“ Einhard 822. Vita Caroli Magni, Georg Heinrich Pertz, Georg Waitz, Hannoverae, Impensis bibliopolii Hahniani, 1911.

¹³⁰ Muhamed Hadžijahić, Povijest Bosne u IX i X stoljeću, Preporod, Sarajevo, 2004, 26.

¹³¹ Grad Ad Salinas (Tuzla) koji bizantski car Konstantin Porfirogenet smješta među mjesta koja su držali kršteni Srbi. Ako se spomenuti grad, vjerovatno srednjovjekovni Soli, poveže s današnjom Tuzlom, tada je zemlja koju nastanjuju Srbi, odnosno jedno od srpskih kneževina, dosegala nedaleko od rijeke Save, i time se približila

Srbi naseljavali teritorij Dalmacije, te da je Ljudevit njima pobjegao, to ne mora značiti da je mislio samo na Srbe skoncentrisane oko jednog određenog mjesta, odnosno oko Srba. Ono se nikako ne može tumačiti kao da su ti Srbi naseljavali neki cjeloviti teritorij, da su boravili na velikom teritoriju franačke Dalmacije. Da su Srbi uistinu naseljavali velik dio Dalmacije, zapisao je Konstantin Porfirogenet koji navodi da su Zahumljani, Travunjani i Konavljani porijeklom Srbi, a isto su tako nastanjeni na području Dalmacije.

Gdje se nalazio grad koji je zauzeo Ljudevit nije poznato, međutim postoje različita mišljenja.¹³² Naime prilikom prevođenja „*ad Sorabos*“ većina historičara se slaže da je riječ o Srbima. Dalje se postavlja pitanje gdje smjestiti te Srbe i šta bi označavao geografski termin Dalmacija? Da li je postojala veća koncentracija Srba oko mjesta do kojeg je Ljudevit Posavski došao ili je to mala izdvojena skupina u zemlji nastanjenoj većinom Hrvatima i drugim Slavenima? Ipak, Tadija Smičiklas nije ni pokušavao preciznije smjestiti te Srbe, ali je očito da misli na područje današnje sjeverozapadne Bosne, ili eventualno na neke dijelove Hrvatske u graničnom području prema Bosni.¹³³ Vjekoslav Klaić, smatra da je Ljudevit „ostavio“ svoj glavni grad Sisak i pobjegao preko Save i Bosne u Srbiju.¹³⁴ Konstantin Jireček se indirektno dotakao problema značenja termina „*ad Sorabos*“ kada je opisivao kako stanuju stanovnici Balkana u prvim stoljećima svoje historije: „za skloništa, u slučaju rata, služile su im pojedine tvrđave, tvrda „*castella*“ i „*civitates*“ koje spominju franački anali oko 820. godine u krajevima Borne, Ljudevita i Srba“.¹³⁵ Dakle, „*ad Sorabos*“ bi značilo da je u pitanju srpska utvrda, a ostaje nejasno da li se ukazuje postojanje nekoga većeg teritorija naseljenog srpskim stanovništvom. Ferdo Šišić, smješta „*ad Sorabos*“ negdje na jugoistok, u blizini dalmatinskih Hrvata.¹³⁶

---

sjevernoj granici Dalmacije prema Panoniji. Iako je takva politička situacija možda primjerenija za drugu polovinu X stoljeća odnosno vrijeme kad je car Konstantin Porfirogenet vladao Bizantom, nije isključeno da se negdje na tome području treba tražiti u Analima spomenuto srpsko kneževstvo. Konstantin Porfirogenet, DAI XXXII, preveo Nikola Tomašić, August Cesare, Zagreb, 1994.

¹³² Gdje su ti Srbi kojima se Ljudevit utekao stanovati, ne da se sa sigurnošću odrediti, svakako Savi i Vrbasu negdje na jugoistoku u blizini dalmatinskih Hrvata. Ferdo Šišić, 1925, bilješka 29. Mišljenje Ive Goldsteina da je otišao u današnji Srb u Lici koji je usred provincije Dalmacije i Liburnije kojom je tada upravljao Ladoslav su nevjerovatne. Ivo Goldstein, Hrvatski rani srednji vijek, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995, 168-169.

¹³³ Tadija Smičiklas, Povijest Hrvata, Knjiga IV, Prvi dio, Matica hrvatska, Zagreb, 1882, 175.

¹³⁴ Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, Nakladni zavod, Zagreb, 1985, 68.

¹³⁵ Konstantin Jireček, Istorija Srba, Prvi deo do 1371. Beograd, 1911, 138.

¹³⁶ Ferdo Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Narodne novine, Zagreb, 1925, 315.

Historija naroda Jugoslavije I smatra da se „kada je 822. godine krenula na Ljudevita deseta franačka vojska, on povukao s jednim dijelom vojske k Srbima“. Međutim u izvorima ne postoji tvrdnja da je Ljudevit bježao s jednim dijelom vojske i u krajnjoj je liniji informacija neistinita. Osim toga, Ljudevit nije, nakon što je napustio Sisak, uopće davao nekakav organizirani otpor, tako da se ne može dokazati eventualno postojanje neke njegove vojske koja bi ga pratila do Srba i nastavila u Panonsku Hrvatsku. Ubistvo župana i preuzimanje vlasti mogao je izvesti i sam Ljudevit, zajedno s ljudima iz svoje uže pratnje. Tako je Srb dobio ime po tome što se tamo doselila manja skupina Srba. Međutim kakve su razlike u to vrijeme postojale između Srba, Hrvata i drugih slavenskih plemena nije nam poznato, ali je očigledno da su se Einhardovi Srbi vrlo brzo asimilirali, jer je Einhardov zapis o njima prvi i posljednji u historiji. Vrlo vjerovatno Ljudevit nije odlazio daleko od granica svoje zemlje, jer će se vrlo brzo vratiti na franački teritorij. Kada je završavao sabor, caru Ludoviku su došle vijesti da je Ljudevit ubijen kad je prešao u Dalmaciju Borninu ujaku Ljudemislju kod koga je boravio prije nego ga je on na prevaru ubio. Zaista je teško dokazati da je Ljudemisl bio i Ljudevitov rođak.¹³⁷

Tako je 823. godine završila Ljudevitova pobuna, koja je jasno pokazala slabost modela koji su Franci provodili u osvojenim zemljama, a suština tog modela bila je da se ostave domaći vladari na čelu. Posljedica bune bila je da se struktura uprave na istočnoj franačkoj granici napokon počela mijenjati. Franci su izvršili novu upravnu podjelu u Panoniji, ukinut je Avarski Kaganat, a sva područja što su ih Franci osvojili u ratu s Avarima potpala su pod vlast Ludovika. Knez koji je stolovao u Sisku bio je također podvrgnut bavarskom prefektu, ali se u njegov položaj nije diralo, vjerovatno od straha od obnove ustanka.¹³⁸

Ustanak je dokazao da franačko gospodstvo, nije bilo ono sa čime se domaće stanovništvo i plemstvo pomirilo, te da je riječ o prostoru i ljudima koji su bili sposobni organizirati te podići ustanak protiv franačke vlasti u vrijeme njezine apsolutne političke i

---

¹³⁷ Postoji određena sličnost u imenima Ljudevitova tasta Dragomuža, Bornina ujaka Ljudemisla i samoga Ljudevita. Riječ je o općim slavenskim imenima, ali to bi moglo upućivati na to da su Bornina majka i Ljudevitova žena iz istog karaja i iz istog roda. Prema arheološkim nalazima, jedina zemlja dovoljno blizu obojici vojvoda, a s druge strane zemlja u kojoj su bili vidljivi jaki utjecaji i Primorja i Panonske nizije, jest područje južno od rijeke Save okrenuto prema Dalmaciji. To bi mogla biti zemlja koja počinje od Pokuplja na zapadu i prostire se preko Pounja do Povrbasja na istoku. Ljudevitov tast u početku je bio na strani zeta, a onda je prešao na stranu Borne i bio ubijen, a na kraju svoje pobune Ljudevit bježi borninom ujaku Ljudemislju koji ga je dao ubiti.

¹³⁸ Neven Budak-Tomislav Raukar, Hrvatska povijest srednjeg vijeka, Školska knjiga, Zagreb, 2006, 104.

vojne prevlasti.¹³⁹ Smrću kneza Ljudevita i pokorenjem ustanka nestala je nada da bi Slavska zemlja mogla postati središtem hrvatske historije. Ona je kao franačka pokrajina izgubila svoju znamenitost, te je kroz stoljeća igrala podređenu ulogu. Na poprište stupa Dalmatinska Hrvatska kao matica zemlja, oko koje se kupe sve oblasti i pokrajine buduće hrvatske države. Dalmatinski gradovi izgubit će nadzor nad većinom svojih područja te će u razvijenom srednjem vijeku proces njihove slavenizacije biti gotovo dovršen. Donja Panonija je ostala još neko vrijeme u rukama Franaka, da bi je 829. godine osvojili Bugari. Vladao je knez Ratimir 829-838. godine kao bugarski vazal.¹⁴⁰ Kako su Bugari bili zabavljeni osvajanjem Makedonije, uspjelo je Francima da protjeraju Ratimira. Tako je Panonska Hrvatska do kraja IX stoljeća zadržala položaj poluvazalne kneževine ali je njezin istočniji dio oduzet Bugarima, zajedno s jednim dijelom Srijema bio do 874. godine uključen u markgrofoviju Donju Panoniju.¹⁴¹

---

¹³⁹ Krešimir Filipec, Donja Panonija od 9 do 11 stoljeća, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 117.

¹⁴⁰ Horvat Rudolf, Poviest Međimurja, Matica hrvatska, Čakovec, 1993. 3.

¹⁴¹ Grupa autora, Historija naroda Jugoslavije, Školska knjiga, Zagreb, 1952, 184.

ZAKLJUČAK

Kraj VIII i velik dio IX stoljeća razdoblje je u kojem su se odvijali ključni događaji hrvatske historije. Jačanjem vlasti Karla Velikog franačka država širi se prema istoku Evrope i u relativno kratkom roku podvrgava sebi dijelove nekadašnjeg Rimskog Carstva. Karolinška dominacija u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj i općenito istočnom Jadranu bila je razlog uvođenju ovih prostora u zapadni kulturni krug. Posredstvom Bizanta i Franačkog carstva, čije interesne sfere uključuju i istočnu jadransku obalu, hrvatsko društvo ubrzano se razvija. Događaji koji prate rast i razvoj franačke države bilježe se u analima i životopisima careva pa tako i hrvatski prostori nalaze svoje mjesto u zapadnjačkim izvorima. Padom avarske države i afirmacijom Franaka kao novog čimbenika u političkim odnosima Evrope tog doba, hrvatski svijet na Jadranu dolazi na političku scenu. Dakle na ovom prostoru Franci, kao i Bizant preko svojih gradova na obali, bitno utječu na plitičko i kulturno ustrojstvo hrvatske kneževine. Franačko je Carstvo zauzeti dio Avarije i drugih zemalja podijelio u dvije markgrofovije, na Furlansku i Istočnu ili Bavarsku između kojih je rijeka Drava uzeta kao granica. Markgrofovije su se dijelile na vojvodstva i autonomna područja. U okviru vojvodstava postojale su neke posebne oblasti na kojima su živjeli pripadnici nekog naroda (Timočani) koji su imali određenu autonomiju. Utjecaj Franačke je ostavio traga na daljnjem razvoju hrvatskog društva i prostora.

Uz franačko djelovanje je povezano i osnivanje prvih kneževina na hrvatskom prostoru, a uz politički utjecaj, ostvarit će se i kulturni utjecaj, širenjem kršćanstva. Nova vjera povlači za sobom korjenite promjene u kulturnom i društvenom pogledu, a ostavlja trag i u materijalnoj kulturi, počevši od novoizgrađenih i obnovljenih sakralnih objekata preko epigrafičkih spomenika. Naime, logičan korak u procesu pokrštavanja bila je izgradnja novih odnosno popravak zapuštenih sakralnih objekata. Prihvatajući kršćanstvo, Hrvati su došli u dodir s pismenošću i drukčijom kulturom. O tome nam svjedoče stare hrvatske bazilike i mnogi ostaci materijalne kulture. Posredstvom misionara zapadnjački utjecaji probijaju se do hrvatske kneževine, a benediktinski redovnici su ti koji uspostavljaju veze s krugom zapadnog kršćanstva te u nedostatku utjecaja drugih redovničkih zajednica imaju dominantnu ulogu u crkvenoj povijesti i kulturi ranosrednjovjekovne Hrvatske.

Arheološkim nalazima moguće je pratiti tokove prodora franačkog utjecaja na širi prostor Međuriječja od raspada avarske vlasti do sloma Ljudevitova ustanka. Može se pretpostaviti da je taj utjecaj bio prisutan i prije nego što su Franci zaratili s Avarima, jer

izvori ističu kako su Avari razmjenjivali poslanstva s Francima još od 782. godine, a trgovački i kulturni dodiri mogli su potjecati iz još ranijeg vremena. Najbrojniju i najznačajniju ostavštinu karolinškog razdoblja u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj čini ratnička oprema, nastala krajem VIII i u prvim desetljećima IX stoljeća, pronađena uglavnom u grobovima. Grobni inventar se mogao sastojati od mača karolinškog obilježja s garniturom, ostruga karolinškog tipološkog oblika, uglavnom s pripadajućom garniturom, potom koplja s krilcima, noževa, posuda od gline, rijetko od stakla i bakra, okovanih drvenih vjedrica, ponekad željeznih kresiva itd.

Ustanak Ljudevita Posavskog predstavlja najvažniji događaj iz razdoblja franačke vlasti na hrvatskom području. Dakle, izazov koji je Ljudevit uputio Francima svakako je proizlazio iz pogrešne procjene spremnosti i odlučnosti carskih vlasti da se s njim nose. Iako se franački dvor isprva odnosio prema ustanku kao manjoj smetnji, običnoj buni s kojom će se lako obračunati, na kraju su trebale četiri godine i deset vojski da se Ljudevit Posavski u potpunosti savlada. Ljudevit Posavski i njegov ustanak neosporno su od velikog značaja za hrvatske zemlje, a važnost koju im pridaju franački hroničari, te miješanje Bizanta u sukob, govore nam da je ustanak imao i značaj u evropskim okvirima. Iako nije uspio svojim ustankom, knez Ljudevit spada u red najznačajnijih ličnosti stare hrvatske historije. Dakle on je bio jedini hrvatski vladar, koji je oko sebe okupio pored panonskih Hrvata još i veliki dio Slovenaca, upravljajući jedno vrijeme sudbinom čitave zemlje od izvora Save do ušća Timoka u Dunav. Svojim je hrabrim postupkom potresao temelje velike franačke države.

Propašću Ljudevitovog ustanka nestala je zamisao o velikoj političkoj sredini koja bi obuhvatala brojne slavenske narode u takvim društveno-ekonomskim uvjetima. Ljudevit je dobro procijenio vrijeme za dizanje ustanka, ali je prekasno shvatio da mu za taj poduhvat nedostaje snaga. Tako će na tom prostoru nastati mnoge nove kneževine koje će zauvijek zamijeniti Franačko Carstvo jer se ono pokazalo prevelikim za tadašnje društveno-kulturno-političke prilike. U ocjeni Ljudevitove historije griješili su oni koji su ga smatrali hrvatskim nacionalnim borcem, jer je njegovo „hrvatstvo“ neuporedivo s modernim nacionalnim osjećajima. Poslije Ljudevitove smrti i neuspjeha ustanka, Primorska je Hrvatska došla pod vrhovništvo Bugara, a u Dalmatinskoj Hrvatskoj poslije Bornine smrti vladaju knezovi Vladislav i Mislav.

Izvori

Einhard, Vita Caroli Magni, Georg Heinrich Pertz, Georg Waitz, Hannoverae, Impensis bibliopolii Hahniani, 1911.

Klaić Nada, Izvori za hrvatsku povijest do 1526. Školska knjiga, Zagreb, 1972.

Porfirogenet Konstantin, O upravljanju Carstvom, preveo Nikola Tomašić, August Cesare, Zagreb, 1994.

Šišić Ferdo, Priručnik izvora hrvatske historije, Prvi dio, Zemaljska tiskara, Zagreb, 1914.

Literatura

1. Ančić Mladen, Franački i langobardski utjecaji pri stvaranju i oblikovanju Hrvatske kneževine, Starohrvatska prosvjeta, Svezak 43, Zadar, 2016.
2. Antoljak Stjepan, Da li bi se još nešto moglo reći o hrvatskim knezovima Borni i Ljudevitu Posavskom, Godišen zbornik, Broj 19, Skoplje, 1967.
3. Antoljak Stjepan, Pregled hrvatske povijesti, Tisak i Naklada St. Kusli, Zagreb, 1942.
4. Budak Neven-Raukar Tomislav, Hrvatska povijest srednjeg vijeka, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
5. Budak Neven, Karlo Veliki: Karolinzi i Hrvati, Split, 2001.
6. Budak Neven, Knezovi kraljevi biskupi, slike iz davne hrvatske prošlosti, Slobodna Dalmacija, Zagreb, 2005.
7. Budak Neven, Pokršćavanje Hrvata i neki problemi crkvene organizacije, Filozofski fakultet, Zagreb, 1994.
8. Budak Neven, Prva stoljeća Hrvatske, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.
9. Budak Neven, Sisak u ranom srednjem vijeku, Radovi zavoda za hrvatsku povijest, Broj 27, Zagreb, 1994.
10. Duančić Vedran, Hrvatska između Bizanta i Franačke, Pro tempore, Godina 5, Broj 5.
11. Filipec Krešimir, Donja Panonija od 9 do 11 stoljeća, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015
12. Goldstein Ivo, Bizant na Jadranu, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1992.
13. Goldstein Ivo, Hrvati, hrvatske zemlje i Bizant, Filozofski fakultet, Zagreb, 2003.
14. Goldstein Ivo, Hrvatski rani srednji vijek, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995.

15. Goldstein Ivo, O naravi bizantske prisutnosti na istočnojadranskoj obali 6-12 stoljeća, Radovi IHP 24, 1991.
16. Goldstein Ivo, Povezanost hrvatskih zemalja u ranom srednjem vijeku i lokacija bitke na Gvozdu 1097., Radovi zavoda za hrvatsku povijest, Broj 27, Zagreb, 1994.
17. Goldstein Ivo, Uloga Bizanta u procesu etnogeneze Hrvata u 9 stoljeću, Zagreb, 1995.
18. Grupa autora, Historija naroda Jugoslavije, Školska knjiga, Zagreb, 1952.
19. Grupa autora, Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Tom 5, Zagreb, 1979.
20. Gračanin Hrvoje, Guduskani/Guduščani-Gačani: Promišljanja o etnonimu Gačani i horonimu Gacka u svjetlu ranosrednjovjekovnih narativa i suvremenih historiografskih tumačenja, Zbornik radova, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2012.
21. Gračanin Hrvoje, Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća), Zagreb, 2011.
22. Hrvoje Gračanin- Silviya Pisk, Sjeverozapadna Hrvatska u ranome srednjem vijeku, Matica hrvatska, Zagreb, 2015.
23. Hadžijahić Muhamed, Povijest Bosne u IX i X stoljeću, Preporod, Sarajevo, 2004.
24. Horvat Rudolf, Poviest Međimurja, Matica hrvatska, Čakovec, 1993.
25. Jireček Konstantin, Istorija Srba, Prvi deo do 1371, Beograd, 1911.
26. Katić Lovre, Pregled povijesti Hrvata, Redovno izdanje matice hrvatske, Zagreb, 1938.
27. Katičić Radoslav, Filološka razmatranja uz izvore o začecima hrvatske države, Starohrvatska prosvjeta, Broj 16, 1986.
28. Katičić Radoslav, Pretorijanci kneza Borne, SHP, III, 20, 1990.
29. Keršovani Otokar, Povijest Hrvata, Nakladnik „Otokar Keršovani“, Rijeka, 1971.
30. Klaić Nada, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Školska knjiga, Zagreb, 1975.
31. Klaić Nada, Pogled na razvitak srednjovjekovne Slavonije (od Ljudevita Posavskog do bune 1573.), Izdanja HAD-a 2, 1978.
32. Klaić Vjekoslav, Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, Nakladni zavod, Zagreb, 1972.
33. Macan Trpimir, Povijest hrvatskog naroda, Školska knjiga, Zagreb, 1999.
34. Matković Hrvoje, Na vrelima hrvatske povijesti, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
35. Milošević Ante, Hrvati i Karolinzi (Rasprave i vrela), Katalog izložbe, Split, 2000.

36. Mužić Ivan, Hrvatska povijest devetog stoljeća, Naklada Bošković, Split, 2006.
37. Mužić Ivan, Hrvatski vladari od sredine VI do kraja IX stoljeća, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2012.
38. Pantelić Stjepan, Najstarija povijest Hrvata, Mainz, 1993.
39. Pavličević Dragutin, Povijest Hrvatske, Naklada Pavičić, Zagreb, 2007.
40. Rački Franjo, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII stoljeća, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.
41. Raukar Tomislav, Hrvatsko srednjovjekovlje-prostor, ljudi ideje, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
42. Sekelj Ivančev Tajana, Arheološka slika naselja savsko-dravskog međurječja Hrvatske od 10. do 13. stoljeća, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 1999.
43. Smičiklas Tadija, Povijest Hrvata, Knjiga IV, Prvi dio, Matica Hrvatska, Zagreb, 1882.
44. Sokol Vladimir, Gacka u 9 stoljeću, Gacka u srednjem vijeku, Zbornik radova, Zagreb-Otočac, 2012.
45. Šišić Ferdo, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Narodne novine, Zagreb, 1925.
46. Šišić Ferdo, Pregled povijesti hrvatskog naroda od najstarijih dana do godine 1873. Matica hrvatska, Zagreb, 1916.
47. Tomičić Željko, Arheološka slika međuriječja Mure, Drave i Save u svjetlosti materijalnih izvora bjelobrskog kulturnog kompleksa, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 1989.
48. Vinski Zdenko, O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji, SHP, III, 11, 1995.